

1. CULTURAL VALUES OF CITYSCAPE

*Maria Aurora Flórez de la Colina, Dorota Gawryluk, Jurga Kučinskienė,
Pilar Cristina Izquierdo Gracia, Giedre Ivavičiūtė*

1.1. INTRODUCTION

1.1.1. Cityscape and cultural values

What are the values of modern cities? And are some of those values located within an ancient historic origin? Difficult questions to answer, but relevant as most of the world population lives in cities and the tendency is that the actual percentage will increase (United Nations, 2014). The attraction of urban settlements is in the basis of human culture and modernity has increased its attraction, creating a lack of balance between small rural towns and megacities. To re-establish a new sustainable approach, we need to know what are those urban values and to reach a better understanding with our environment.

Most dictionaries (Merriam-Webster, Collins English Dictionary, 2020) consider that cityscape can be:

1. A city view, as a scene.
2. An artistic representation of a city, an urban landscape (printing, drawing, photograph).
3. An urban environment, a configuration of built forms and interstitial space.

The urban cultural landscape is formed because of human intervention with its scenery, which is a specific and unique urban landscape. This shape creates an urban image that can be used as its identity. Urban cultural landscape is a reflection of the physical and cultural conditions in the region, which occurs due to political, economic and social influences starting from the past, and continuing in the present and future. So it can be said that urban morphology occurs because of urban cultural landscape (Rosmalia, Martokusumo, 2012).

We would like to trace back the values that are represented as a symbolic form in the material built spaces of European cities, with a similar methodology to that used by Kevin Lynch (1960) to study three American cities. Kevin Lynch established that urban images were linked to: “landmarks”, as points of reference and memories for most of its citizens, usually buildings or public open spaces near them; “nodes”, between areas or neighbourhoods; “districts”, medium or large areas in the city, with common features; “edges” either real such as city walls or shorelines, or just perceived by inhabitants; “paths”, as streets, railways, canals or other spaces through which people move or travel (Lynch, 1960). We will add some other basic elements that have been established in the 21st century by UNESCO, as part of the concept of “Historic Urban Landscape, HUL” (UNESCO, 2011).

We will try to give an approach to those values, relating our studies to three European cities, with different sizes and locations: Białystok (Poland), Madrid (Spain) and Klaipėda (Lithuania).

1.1.2. The buildings, public spaces and artistic representation of a city as a way of transmitting its values

Urban public space adopted a very relevant role both in city planning and in culture, essentially in contemporary 20th century European cities. In the last two decades of the beginning of the 21st century, dramatic issues have changed the view we have of open spaces that have been the core of occidental city life: terrorist attacks, but also illnesses such as Covid-19 are making us think about public spaces design. As “public space appears to be under threat (Voices of Culture, 2016)”, we need to identify its values for citizens.

Cultural values are linked with identity, as established by many studies and research. When thinking of a European historic city image, most of us remember some construction element, such as the Eiffel tower in Paris or the Big Ben tower in London, but also a city view from a lookout point. From the 17th century many painters utilized this, as the famous View of Delft (1660–1661) by Jan Vermeer. Landscape paintings become popular in 18th and 19th century Europe, and collections of views of cities were kept in palaces. Impressionist painters made urban landscape as a subject, popular. During the 20th and 21st centuries, photography and figurative painting was also interested in urban settings. We might use these artistic representations of cities as a tool to understand its history and values, as well as its identity.

1.1.3. The Case of Poland, Spain and Lithuania

The aim of this chapter is to show the importance of cultural values in shaping European cities in last 300 years and why public spaces should be adapted and designed to convey new values such as sustainability, capacity of change to adapt to new

technologies over time as well as historic continuity, plurality and diversity as well as identity and sense of a place. Understanding these values may help decision makers better prioritize actions to be done, and a more transparent process of decision making.

1.2. Cultural values and public urban spaces

Thinking about the new material layers on the historical urban pattern of our cities is more important that we realize. They are related to the memories of its inhabitants and sometimes linked to events of their lives. As an example, **public squares are “landmarks” that can be the scenery of everyday lives**, when used as markets, one of the more common uses in Europe. As explained by Bob Giddings, James Charlton and Margaret Horne (2011):

“Of all types of urban space, squares are the most representative of the values of the societies that created them – the agora, forum, cloister, mosque courtyard are examples. Traditional functions included:

- Trade: buying and selling, depository and manufacture;
- Information: dissemination of news – place of social activity;
- Recreation: games, teaching, lunch and conversation;
- Protection: militia, training and drill, gathering in times of danger;
- Piety: holy inspiration and prayer, open space before a church for worship (French, 1983)” (Giddings, Charlton, Horne, 2011)

We will analyse and explain the uses and values of one selected public square in each of the three European cities in our study, and how those historic public spaces have changed. Ancient photos and paintings show how they were used, some existing/non existing objects in them, including or excluding greenery, monuments or statues, changing pavements and building’s facades...

1.2.1. City square in Białystok, Poland: Kosciuszko Square “Rynek Kościuszki”

The most important square in the centre of Białystok is Rynek Kościuszki. It was the main space of the residential, private town connected with the Baroque Branicki’s palace and garden residence since the second half of the 18th century (Dobroński, 2012). The market square had traditional trade but also representative functions, with a rich symbolic program at that time. Everyday life of the market was surrounded by a beautifully composed set design of the urban and architecture. The dominant tower of the town hall towered over Białystok (Dolistowska, 2018) (Fig. 1.1a). During World War II, the town hall was pulled down by the Soviets, who wanted to erect a monument to Stalin in its place. Nearly 90% of the centre of Białystok was

destroyed during World War II. The town hall, some of the historic buildings around the market square and the Branicki's Palace were rebuilt or largely reconstructed after the war, similar to the Old Town in Warsaw (Wicher, 2009). These activities were aimed at rebuilding the identity of the place and the sense of social identification.

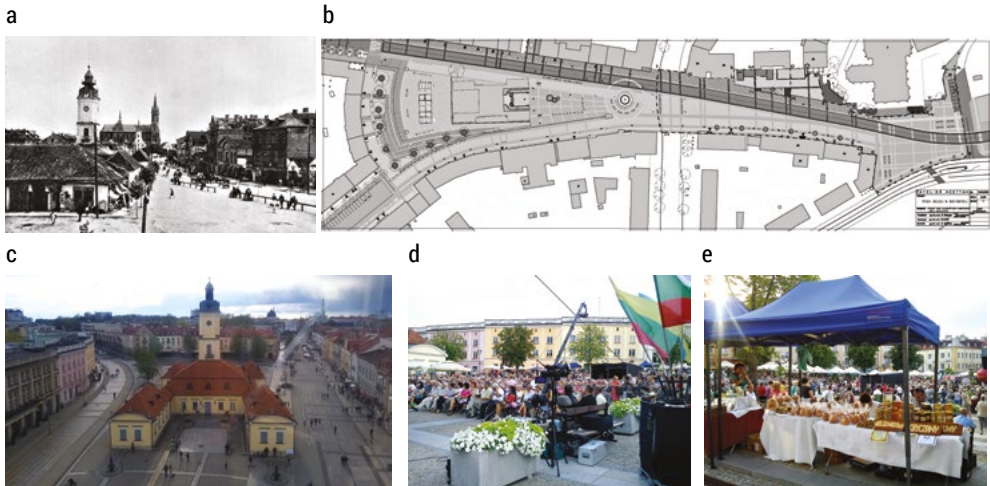

FIG. 1.1. “Rynek Kościuszki” square in Białystok, Poland a – Market Square 1915–1920 (Source: WEB-1), b – Project of revaluation 1st decade of 20th c. (Source: D. Gawryluk, 2011), c – Kościuszko Square, eastern part, the 2nd decade of the 21st c., d-e – Events on Kościuszko Square (Source: c, d, e photos by D. Gawryluk)

There was a square with flowers, bushes and trees established on Kościuszko Square in the 1960s of the 20th century. It was an important central point of public transport there too. Over decades, plants grew up and made the shape and buildings around the area of Kościuszko Square, invisible. The disregarded greenery area has become even a dangerous place. Historical values of this cityscape place were destroyed in that time.

The latest revitalisation of Rynek Kościuszki in the 1st decade of the 21st century (project by Atelier ZETTA) (Gawryluk, 2011) (Fig. 1.1b). The readability of the market square scale (big trees from after war in the square were transplanted to another part of the city) and space's functionality (change in traffic organisation) were restored. The cultural values of Białystok are confirmed by contemporary elements, such as showcases exhibiting old views of Rynek Kościuszki, a drawing on the square's floor showing the plan of the former town building and the course of the Choroski route, a sculpture of little Ludwik Zamechhoff (author of Esperanto language) (Fig. 1.1c). Nowadays, the market serves as a city lounge – a meeting place where numerous events (cultural, social, state, traditional markets...) take place – a place of social activity, a place where an increasing number of residents spend their time, a place that is intentionally visited by tourists too. Rynek Kościuszki is one of the main landmarks in Białystok due to its cultural values (Fig. 1.1d, e).

1.2.2. City square in Madrid, Spain: “Plaza Mayor”

The name of “Plaza Mayor” can be translated as Main Square and it is, as well as “Puerta del Sol”, one of the essential “landmarks” of the city. It has kept most of the traditional functions established by French (French, 1983) (Giddings, Charlton, Horne, 2011), including trade (with its shops under its arcades and as a popular temporary winter market, even today), recreation (also maintained with its restaurants, cafes and terraces, cultural open air events, occasionally teaching (Valiente López, Izquierdo Gracia, Florez de la Colina, García López de la Osa, González Rodrigo, Martínez Pérez, Llauradó Pérez, 2017), information (both as a place of social activity and an important municipal information point).

Built in the sixteenth century, it was originally outside of the Madrid city walls. The “Plaza Mayor” space was used as a marketplace where the Madrilenian people could find products cheaper than inside the village, as the latter ones were taxed with the “portazgo” – literally, the “gate tax” – that all merchants must pay if they want to sell inside the walls.

The village transformation after it was nominated as capital of Spain, and the resulting population increase, motivated the village authorities to build a new line of walls and so the Plaza Mayor was going to be integrated within the village urban fabric; the “edge” perception of this “landmark” changed. Aside from being the main marketplace centre, something reflected on singular buildings, like the “Casa de la Panadería” -Bakery House-, it became the scenario of the Crown and the Church for solemn acts (like public executions, canonization processes, Inquisition “autos de fe”) and festive activities (bullfighting, tournaments, celebrations) (Fig. 1.2).

FIG. 1.2. Oil Paintings of “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain. a – ca. 1623, b – 1634, c – between 1675 & 1680 (Source: WEB-3)

Many Monarchy power symbols can be found there (memorial plaques and inscriptions, crests, statues) which remain in place even with the large transformations suffered by the city.

Perception of the shape of this square was significantly changed with greenery in its middle or with the “paths” established in the 20th century by public transport inside it, as we see in postcards from the 1950s (Fig. 1.3). People’s movements had a circular pattern, following tramway lines, which was even more evident due to the statue in its middle inside the rectangular shape of the square.

FIG. 1.3. Ancient photos of “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain (Source: a, b – WEB-3, c – WEB-4)

Today it has recovered its importance and symbolic meaning for its citizens. One of the most interesting tourist landmarks for our visitors, it is still an important meeting point not only for tourists, but also for the capital inhabitants, the Madrilenians, and a recreational space (Fig. 1.4).

FIG. 1.4. “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain (Source: photo by M.A. Flórez de la Colina, 2016)

The terraces and restaurants of the square offer a unique way to enjoy our cuisine and the space is frequently used for concerts and other cultural events or sports activities, being an important municipal information point. It is also a place for shopping in the stores that you can find under its arcades. There is still the tradition of the Sunday stamps & coins market and in December we have the famous Christmas market, the traditional place to buy ornaments and figures for the family manger.

1.2.3. City square in Klaipeda, Lithuania

In the 17th century the *Theatre Square* was known as a venue for traveling theatres, there was a market, which together with other markets formed a long and rather wide market, where there were bustling traders and attractions (Tatoris, 1994). The first public squares and green squares were constructed in Klaipeda in the first half of the 19th century. In 1819 after filling part of the castle ditches, the new market was opened in the irregularly shaped square, on the edge of which a hall was built and the current *Theatre Square* was located between two marketplaces and became part of a long marketplace itself (Tatoris, 1994). In 1850 a square was planned on the site of the current *Theatre Square*, but soon the site was used for trade (Fig. 1.5).

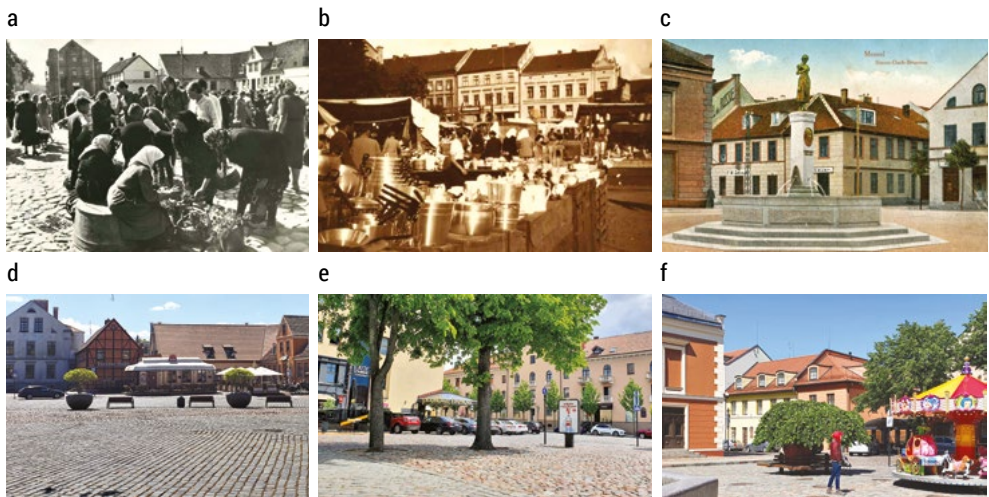

FIG. 1.5. Theatre Square from 19th century till now, Klaipeda, Lithuania (photo from Klaipeda County Public Ieva Simonaityte Library (Source: a, b – WEB-5, c – WEB-6 and d, e, f – photos by Martynas Vainorius)

For long time, the old town ended up to the street, and after the theatre was built in front of it, a square was formed. The square became a completed spatial element of the city in the second half of the 19th century (Fig. 1.5). In the 20th century the magistrate considered how to make better use of the *Theatre Square*. Part of it was considered to be turned into a green square, and the other part left free for public gatherings. It was decided to build a fountain in the middle of the square and a triangular square around it, but although the fountain was built in 1912 (Fig. 1.6), the green square was abandoned (Tatoris, 1994). The monument created by A. Künne in memory of the poet Simon Dach (1605–1659), a poet born in Klaipeda and a professor at the University of Karaliaucius, stood in the *Theatre Square* until 1939 with a sculpture Tarava Anike.

FIG. 1.6. The Tarava Anike sculpture with a fountain in Theatre Square, Klaipeda, Lithuania (Source: a, b – WEB-6, c – Klaipėdos architektūra, 2020)

The buildings that formed the square during World War II were badly damaged. Warehouses behind the theatre, a trade hall, a block in the lower part of the square were demolished. In 1963, in the reconstruction project of the old town, prepared by V. Jurkstas, S. Cerskute and V. Parciauskas, it was proposed to increase the space in front of the theatre by demolishing the existing buildings in the lower part, planting, installing a parking lot, adding an extension to the bank. As a result of these alterations, the planned and functional nature of the square has changed. Although the theatre was the most important building in terms of composition and function, the new layout of the square did not represent it anymore (Butkus et al., 2015). The only path that crosses the square diagonally seems to emphasize that its main purpose is to pass transit pedestrian traffic to the pier. After planting with bushes and trees it became a green square. The *Theatre Square*, which functioned as a green square for a long time after the war, did not take on its shape until the very end of the 1990s. Closing it from the busy Sukileliu (now Pilies) Street as a theatre annex and the restoration of the Tarava Anike sculpture with a fountain, it has become a new emotional attraction of the city (Butkus et. al., 2015) to the present day (Fig. 1.6).

1.3. Integration of historic cultural values and contemporary city requirements

Many cities in Europe have been destroyed by war at different periods of our history. The European Community, after the Second World War, was created to try to avoid this destructive threat of human beings: “As of 1950, the European Coal and Steel Community begins to unite European countries economically and politically in order to secure lasting peace. The six founding countries are Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg and the Netherlands” (European Union, 2020). Cultural values are essential to build peace or as Jean Monnet stated: “If I had to do it again, I would begin with culture” (cited by Jahier, 2016).

1.3.1. A city with signs of former religious communities: Białystok, Poland

Białystok was a multicultural and multi-religious city before World War II. There were Jews (about 40%), Catholics (30%), Orthodox Christians (15%), Protestants (4%) and others (Dobroński, 2012). Their diversity was marked in the city landscape with objects related to religion: temples and cemeteries. Jews were the most numerous part of Białystok society which had about 60 synagogues in the area of the city (Dobroński, 2012; Dolistowska, 2018). Today, the denominational structure in Białystok is as follows: Catholics (60%), Orthodox Christians (15%), Protestant churches (less than 1%) and others.

FIG. 1.7. Monument of Great Synagogue in Białystok, Poland: a – former graveyard square on Bema street, b – monument of Great Synagogue, c – memory board with view of former Great Synagogue (Source: photos by D. Gawryluk)

The Jewish community was almost completely destroyed during World War II. In the contemporary landscape of Białystok, the evidence of the former Jewish diaspora are selected objects adapted to new functions (synagogue Piaskower – Universal Podlaski now, Synagogue Beit Szmuel – unused now, Synagogue of Cytrons – Slendzinski Gallery now), landscaped green areas established on former Jewish cemeteries (Central Park realised as community action in the 60/70s of the 20th c. on the place of the Old Jewish Cementary, square by Bema street designed by Jerzy Grygorczuk in the 1st decade of the 21st c. on the place of the former cementary) (Fig. 1.7a), more and more monuments, signs and information boards in the city space, e.g. the Monument of The Great Synagogue with the square and the model of the building restoring the memory of the location of the largest synagogue in Białystok (author of conception Michał Flikier, design and realisation artists: Maria Dżugała-Sobocińska, Stanisław Ostaszewski, Dariusz Sobociński, 2008) (Fig. 1.7b, c). The monument is not easy to find, the urban structure was changed after War Wold II and area of the former Jewish district is almost not visible in the city scape.

The followers of the Evangelical-Augsburg Church were numerous in the 17–19th century. Now they are almost absent in Białystok's community. Areas of two former evangelical graveyards are signed in cityscape: 1) in the form of the lapidarium

(1994–1996 designed by Jerzy Grygorczuk) with a collection of tombstone elements near Wasilkowska street (Fig. 1.8a) and 2) a new sculpture and greenery composition on Sienny Square (Rynek Sienny) realised according to the conception of sculpturer Jarosław Perszko in 2020 (Fig. 1.8b). The crossed lines of monument and square are a symbol of the intersection of different cultures and communities in Białystok (Fig. 1.8c).

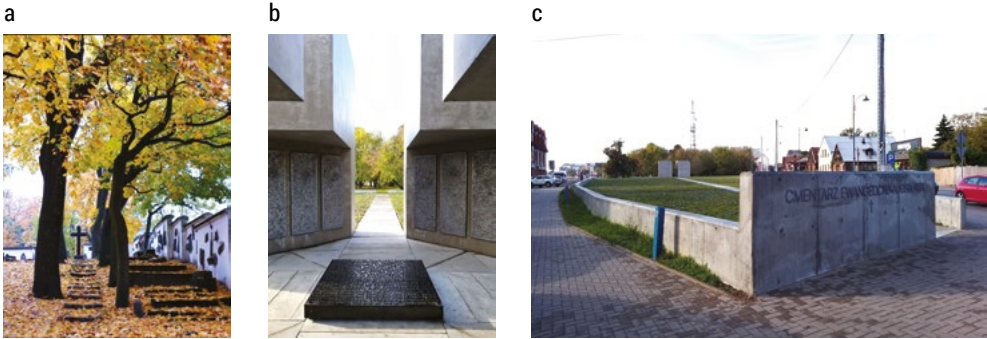

FIG. 1.8. Former Evangelical cemeteries in Białystok, Poland: a – Lapidarium on Wasilkowska street b – monument on Sienny Square, c – Sienny Square, Sienny Rynek (Source: a, b, c photos by D. Gawryluk)

The religious graveyards were absorbed by the city and their functionality was changed. Białystok projects are based on the integration of greenery and history in the places of former Jewish and Evangelical graveyards.

1.3.2. An historic city with “international spirit”: Madrid, Spain

An historical Egyptian temple was moved from Egypt to Madrid, but not many of its inhabitants know the importance of this “landmark”.

The construction of the Assuán dam in the beginning of the 1960’s was going to flood a number of heritage buildings of the Nubian Valley. The First international rescue collaboration was launched by UNESCO. Spain was rewarded by Egypt for its contribution with Debod temple, transferred to Madrid from Alexandria and installed in the Prince Pio Mountain.

Work for reconstruction and restoration in Madrid was done by Manuel Herrero Palacios and Martín Almagro Basch (archaeologist), but not until 1970–1971. Restitutions were made with Sotomayor sandstone ashlar masonry and two residual pylons of the three initial ones were mounted on an axial route immersed in a gentle slope, inside an artificial pond integrated into the remodelling of the park where it is located (Fig. 1.9, 1.10).

FIG. 1.9. “Templo de Debod” in Madrid, Spain (Source: photos by M.A. Flórez de la Colina, 2020)

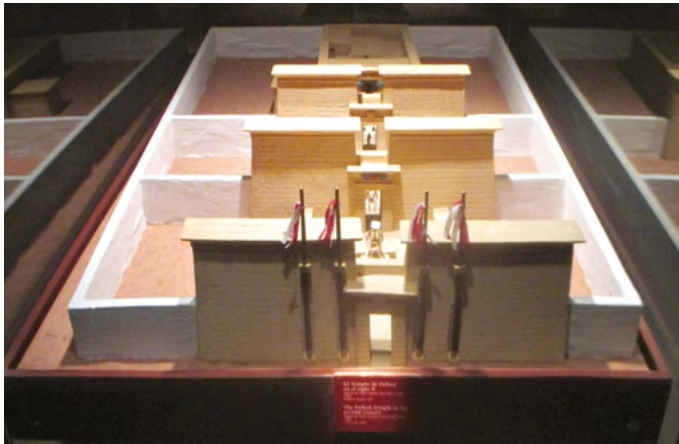

FIG. 1.10. Model of “Templo de Debod” as it was in 2nd century, located inside the museum (Source: photos by M.A. Flórez de la Colina, 2020)

Recent studies report the progressive deterioration of the temple due to environmental problems, generating a controversy about future actions for better conservation (Arquitectura de Madrid, 2020).

1.3.3. A city that integrates greenery and history: Klaipeda, Lithuania

The greenery of Klaipeda city and suburbs had a utilitarian and aesthetic significance. Strong sea winds and blowing sand value the creation of protective barriers. To make the city more beautiful, the magistrate installed squares and green squares in the city, demanded to arrange them, and to decorate the cemetery with bushes and flowers. Already in the second half of the 18th century by the order of the Prussian government, the streets of Klaipeda were planted with trees (Tatoris, 1994). In the middle of the 19th century planting in the promenade began. This promenade was five km long. There were English-style parks on the edge of this alley. Over time, city gardens and squares are installed. In the 19th century larger railway stations had to have

squares, two of them were installed near Klaipėda station. In the 20th century planning of parks and squares becomes stricter forms – geometric. Urban and suburban greenery was supplemented by a cemetery. In addition to respect for deceased ancestors, they also had an important aesthetic educational significance (Tatoris, 1994). During the history of Klaipėda, there were many cemeteries, each community had its own cemetery. In the 1820 a new City Cemetery was opened in which everyone could find a place for themselves. It was decided in advance to plant trees in the cemetery (Demereckas, 2014). The carefully maintained cemetery became a quiet place, which was considered the pride of Klaipėda. The plan of 1840 already shows the new City Cemetery, designed in the classicist style (Fig. 1.11), which was divided into four rectangles of equal size. After the great fire of 1857, a new wide path to the cemetery was installed (Demereckas, 2014) (Fig. 1.11).

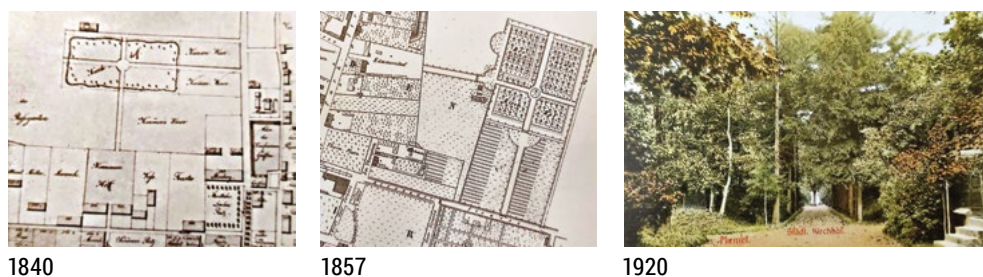

FIG. 1.11. City Cemetery from 19th till 20th century, Klaipėda, Lithuania (Source: photos from Demereckas, 2014)

The cemetery has been redesigned: a semi-circular square has been formed in the western part in front of the cemetery. The town cemetery was park-style, so it was great for walks (Fig. 1.11). At the junction of 19th – 20th centuries, an expanding city began to approach these cemeteries. On the 1944–45 Klaipėda lost most of its population, so this cemetery no longer performed a memorial function. For the new owners of the city, the cemetery has become a place to profit from. In the late 1960s, metal gratings and crosses were stolen in the cemetery, marble tombstones were removed, and residents planted potatoes. In the 1957 it was decided to close the cemetery and turn it into a city greenery. But it took time. In the seventies, when the city management was able to revive and implement the idea of creating a park in the former cemetery, the name of M. Mazvydas was chosen for this park (*Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*, 2012). This park had to become a sculpture park, have not only a recreational but also an exhibition purpose, and the sculptures had to be created in Klaipėda and donated to the city. Today, 116 sculptures of various themes are exhibited in Klaipėda Sculpture Park, created by 67 sculptors during the sculptors' symposiums in Smiltyne (1977–1991) (Fig. 1.12).

FIG. 1.12. City Cemetery from 19th till 20th century, Klaipeda, Lithuania (Source: photo by Žygimantas Gedvilas)

The sculptors' symposia took place during the summer and were the most significant cultural initiative of the time, not only in the city but throughout the country. In the 1986 Klaipeda Sculpture Park was declared as a natural monument of local significance. Each sculpture in the park tells its own story, has a certain meaning, meaning or thought. In the sculpture park you can also find the first half of the 19th – 20th century's tombstones remembering the history of Klaipeda city (Fig. 12). Today, the territory of the Sculpture Park includes and unites several dimensions (*Skulptūrų parko istorija*, 2017): 1. historical memorial legacy, commemorating the memory of famous people buried in the City Cemetery; 2. the artistic legacy of modern decorative sculpture, which is currently well preserved and maintained; 3. the use of this place as a public space for a cultural event.

1.4. Conclusions

The cultural values of these three European cities can be an example of what is already being done, but also of the possibilities this can have of a better understanding both of our past and present, to build a future more sustainable and resilient future, sharing and communicating them to new European citizens.

References

1. Arquitectura de Madrid (2020) Templo de Devod. Online article in *Fundación Arquitectura COAM* website. Retrieved from: <http://guia-arquitectura-madrid.coam.org/#inm.F2.1> [Accessed: 16.10.2020]
2. Butkus, T. S., Safronovas, V., Petrulis, V. (2015) *Klaipėdos urbanistinė raida, 1945–1990*. Vilniaus dailės akademija. [ISBN 978-609-9546-469]
3. Demereckas, K. (2014). *Klaipėdos istoriniai parkai ir želdynai*. Klaipėda. [ISBN 978-609-8094-11-4]
4. Dobroński, A. Cz. ed. (2012) *Historia Białegostoku*, Wydawnictwo Sąsiedzi, Białystok [ISBN: 978-83-934373-0-6]

5. Dolistowska, M. (2018) *W poszukiwaniu Tożsamości miasta. Architektura i urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939*, 2nd ed. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok [ISBN 978-83-7431-530-2]
6. European Union (2020) *The history of the European Union*. Online article in European Union website. Retrieved from: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en [Accessed: 16.10.2020]
7. Gawryluk, D. (2011) Contemporary building technologies used to reconstruction and modernisation of historical places and architectural monuments in Białystok. Technical Transaction. Architecture. Czasopismo Techniczne. Architektura, R. 108, Z. 11, 2-A1, 57–64 [online: <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/32239>]
8. Giddings, B., Charlton, J., Horne, M. (2011), Public squares in European city centres, *Urban Design International*, 16 (3), 202–212. ISSN 1357–5317. And, cited by them: French, J.S. (1983) *Urban Space – A Brief History of the City Square*, 2nd ed. Iowa: Kendall Hunt Publishing
9. Jahier, L. (2016) “Foreword”. Citation of Jean Monnet. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P. iii [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] [Accessed: 16.10.2020]
10. *Klaipėdos architektūra*. (2020). Retrieved from: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Klaipėdos-architektūra-125278>
11. *Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*. (2012). Klaipėda. [ISBN 978-609-404-134-1]
12. Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. The MIT Press. [ISBN 0-262-62001-4]
13. Merriam-Webster (2020), *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.merriam-webster.com/cityscape. Collins English Dictionary (2020) *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.collinsdictionary.com/cityscape. [Accessed: 16.10.2020]
14. Rosmalia, D. Martokusumo, W. (2012) The Notion on Urban Cultural Landscape from the Perspective of Landscape Architecture Case Study: Cirebon City, West Java, *Arte – Polis 4 International Conference – Creative Connectivity and the Making of Place*. 719–728
15. *Skulptūrų parko istorija*. (2017). Article from History Museum of Lithuania Minor, Klaipėda, Lithuania website. Retrieved from: <https://www.mlimuziejus.lt/lt/skulpturu-parkas/klaipėdos-m-skulpturu-parko-istorija/skulpturu-parko-istorija/>
16. Tatoris, J. (1994). *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius. [ISBN 5-420-00510-7]
17. UNESCO (2011) *UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape*. And *Second Consultation on the 2011 Recommendation on Historic Urban Landscape Implementation by Member States, 2019*. Retrieved from: <https://whc.unesco.org/en/hul/> [Accessed: 16.10.2020]
18. United Nations (2014) *World Urbanization Prospects (Revisions)* Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <http://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.2 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] [Accessed: 16.10.2020]

19. Valiente López, M., Izquierdo Gracia, P.C., Florez de la Colina, M.A., García López de la Osa, G., González Rodrigo, S., Martínez Pérez, I., Llauradó Pérez, N. (2017) The enchantment of pencil drawing in Madrid: gamebased learning and architectural sketches of “Plaza Mayor” square, *ICERI 2017 Proceedings*, 2017, 355-362 [doi: 10.21125/iceri.2017.0149]
20. Voices of Culture (2016), Promoting Intercultural Dialogue and Bringing Communities Together Through Culture in Shared Public Spaces. Brainstorming report (to be published). *European Union, European Economic and Social Committee (2016), Culture, Cities and Identity in Europe*, 8 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4]
21. WEB-1: Website <https://polska-org.pl> [Online] Old photo by H. Poddebski: *Market Square 1915–1920, Bialystok, Poland*. (1915–20), Retrieved from: <https://polska-org.pl/8100356,foto.html?idEntity=7143859> [Accessed: 10.10.2020]
22. WEB-2: Website <https://www.portalsamorzadowy.pl> [Online] Fig. 1.1c) Photo: *Kościuszko Square, eastern part, the 2nd decade of the 21st c.* Retrieved from: <https://www.portal-samorzadowy.pl/serwis/top-inwestycje-polski-wschodniej/nominacje/61851.html> [Accessed: 10.10.2020]
23. WEB-3: Website Memoria de Madrid <http://www.memoriademadrid.es> [Online] Oil paintings: Fig. 2 a) De la CORTE, J. (ca. 1623) *Fiesta real en la Plaza Mayor* (Oil painting). Inv. 3422. Casa de la panadería, Plaza Mayor. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=9990&num_id=10&num_total=210. Fig. 2 b) Unknown author (1634) *Perspectiva de la Plaza Mayor, con la comitiva de Felipe III camino de la calle Mayor* (Oil Painting) “Segobiana / El Alcazar”. Inv. 3152. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10006&num_id=108&num_total=210. [Accessed: 16.10.2020] Fig. 1.2c) Unknown author (between 1675 & 1680), *Vista de la plaza Mayor en fiesta de toros* (Oil Painting). Inv. 4004. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=140406&num_id=33&num_total=210 [Accessed: 16.10.2020] Fig. 3 a) Unknown author (1916–1923). Museo Historia: Inv. 1991/1/590. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10403&num_id=15&num_total=568. [Accessed: 16.10.2020] Fig. 1.3b) Lacoste, J. (1906–1914). *Museo Historia*: Inv. 31234 Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10581&num_id=105&num_total=213. [Accessed: 16.10.2020]
24. WEB-4: Website www.delcampe.net [Online] Ancient photo of “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain” (Old postcard). [Accessed: 16.10.2020]
25. WEB-5: Website <http://adm.klavb.lt/de/adm/> [Online] Fig. 1.5a, b – *Theatre square history, Klaipeda County Public Ieva Simonaityte Library (AdM archive)* [Accessed: 28.09.2020]
26. WEB-6: Website <http://www.krastogidas.lt/objektai/5-paminklas-simonui-dachui-skulptura-taravos-anike> [Online] Fig. 1.6a, b – *Tarava Anike* [Accessed: 09.10.2020]
27. Wicher, S. (2009) *Żyć architekturą. Życie i twórczość Stanisława Bukowskiego*. Białostockie Zakłady Graficzne S.A., Białystok [ISBN 978-83-89231-10-9]

1. VALORES CULTURALES DEL PAISAJE URBANO

*M.A. Flórez de la Colina (UPM), D. Gawryluk (BUT), J. Kučinskienė (KVK),
P.C. Izquierdo Gracia (UPM), G. Ivavičiūtė (KVK)*

1.1. INTRODUCCIÓN

1.1.1. Paisaje urbano y valores culturales

¿Cuáles son los valores de las ciudades modernas? ¿Algunos de estos valores están relacionados con un origen histórico antiguo? Preguntas difíciles de responder, pero importantes, al vivir la mayor parte de la población mundial en ciudades y siendo la tendencia que el actual porcentaje se incremente (Naciones Unidas, 2014). La atracción de los asentamientos urbanos está en la base de la cultura humana y la modernidad ha aumentado este interés, produciendo una falta de equilibrio entre las pequeñas poblaciones rurales y las megaciudades. Para restablecer una nueva aproximación sostenible, necesitamos conocer cuáles son estos valores urbanos y alcanzar una comprensión mayor de nuestro entorno.

La mayor parte de los diccionarios en lengua inglesa (Merriam-Webster, Collins English Dictionary, 2020) consideran que el paisaje urbano o “cityscape” puede ser:

1. Una vista de la ciudad, como un escenario.
2. Una representación artística de una ciudad, un paisaje urbano (grabado, dibujo, fotografía).
3. Un entorno urbano, un conjunto de formas construidas y espacio intermedio.

El paisaje cultural urbano se configura por medio de la intervención humana, con su escenario, que es un paisaje urbano específico y único. Esta forma material crea una imagen urbana que puede ser usada como identidad. El paisaje cultural urbano es un reflejo de las condiciones físicas y culturales de la región, que se producen por las influencias políticas, económicas y sociales, iniciadas en el pasado y que continúan en el presente y futuro. Por ello se puede decir que la morfología urbana se produce debido al paisaje cultural urbano (Rosmalia, Martokusumo, 2012).

Nos gustaría rastrear los valores que se representan como forma simbólica en los espacios físicos construidos de las ciudades europeas, con una metodología similar a la utilizada por Kevin Lynch (1960) al estudiar tres ciudades americanas. Kevin Lynch estableció que las imágenes urbanas están vinculadas a lo que denominó “puntos de referencia” (o “marcas urbanas” en su traducción literal), y a los recuerdos que tienen sobre ellos muchos de sus ciudadanos, normalmente edificios o espacios públicos abiertos próximos a ellos; a los “nodos” entre áreas o vecindarios; a los “distritos”, zonas de tamaño medio o grande en la ciudad, con rasgos comunes; a los “bordes” que pueden ser reales como murallas o líneas costeras, o sólo percibidos por sus habitantes; a los “recorridos” (o “caminos” en su traducción literal), como las calles, las vías ferroviarias, los canales u otros tipos de espacios lineales a través de los que la gente se desplaza o viaja (Lynch, 1960). Añadiremos otros elementos básicos que han sido establecidos en el siglo 21 por la UNESCO, como parte del concepto de Paisaje Urbano Histórico o “Historic Urban Landscape, HUL” (UNESCO, 2011).

Intentaremos proporcionar una aproximación a estos valores, relacionando nuestros estudios con tres ciudades europeas de tamaños y ubicaciones diferentes: Bialystok (Polonia), Madrid (España) y Klaipeda (Lituania).

1.1.2. Los edificios, espacios públicos y representaciones artísticas de una ciudad como medio para transmitir sus valores

Los espacios públicos urbanos adoptaron un papel muy relevante tanto en el planeamiento urbano como en la cultura, fundamentalmente en las ciudades europeas contemporáneas del siglo 20. En las dos últimas décadas del principio del siglo 21, han sucedido hechos dramáticos que han cambiado la visión que tenemos de los espacios abiertos que han sido el núcleo de la vida urbana en Occidente: ataques terroristas, pero también enfermedades como la Covid-19, que nos están haciendo reflexionar sobre el diseño de estos espacios. Como “el espacio público parece estar bajo amenaza” (Voices of Culture, 2016), necesitamos identificar sus valores para los ciudadanos.

Los valores culturales están vinculados con la identidad, como han establecidos muchos estudios e investigaciones. Cuando se piensa en la imagen de una ciudad histórica europea, la mayor parte de nosotros recordamos algún elemento construido, como la torre Eiffel en París o la del Big Ben en London, pero también alguna panorámica urbana desde un mirador. Desde el siglo 17, muchos pintores han utilizado esto, como la famosa Vista de Delft (1660–1661) de Jan Vermeer. Las pinturas de paisajes se hicieron populares en los siglos 18 y 19 en Europa, y se conservaban colecciones de vistas de ciudades en los palacios. Los pintores impresionistas hicieron del paisaje urbano un tema popular. Durante los siglos 20 y 21, la fotografía y la pintura figurativa se han interesado también por los entornos urbanos. Se podrían usar estas representaciones artísticas de las ciudades como herramienta para entender su historia y sus valores, así como su identidad.

1.1.3. El ejemplo de Polonia, España y Lituania

El objetivo de este capítulo es mostrar la importancia de los valores culturales en la configuración de las ciudades europeas en los últimos 300 años y la razón por la que los espacios públicos debe ser adaptados y diseñados para transmitir nuevos valores como la sostenibilidad, la capacidad de cambio para adaptarse a las nuevas tecnologías a través del tiempo, así como su continuidad histórica, su pluralidad y diversidad, su identidad y sentido del lugar. Comprender estos valores puede ayudar a los que deben estudiar las iniciativas públicas a establecer mejor las prioridades en las acciones que deben realizarse, así como a diseñar un proceso más transparente en la toma de decisiones.

1.2. Valores culturales y espacios públicos urbanos

Pensar sobre los nuevos estratos materiales en la forma urbana histórica de nuestras ciudades es más importante de lo que percibimos. Están relacionados con los recuerdos de sus habitantes y, a veces, con acontecimientos importantes en sus vidas. Como ejemplo de esto, las plazas son “puntos de referencia” que pueden ser el escenario diario de sus vidas, cuando se emplean como mercados, uno de los usos más habituales en Europa. Como explican Bob Giddings, James Charlton and Margaret Horne (2011):

“De todos los tipos de espacios urbanos, las plazas son uno de los más representativos de los valores de las sociedades que las han creado – el ágora, el foro, el claustro, el patio de la mezquita, son ejemplos de ello. Sus funciones tradicionales incluyen:

- Comercial: comprar y vender, almacenar y fabricar;
- Información: difusión de noticias, lugar de actividad social;
- Ocio y entretenimiento: juegos, enseñanza, comida y conversación;
- Protección: milicia, entrenamiento y adiestramiento, reunión en momentos de peligro;
- Religiosa: inspiración divina y oración, espacios abiertos delante de una iglesia para el culto (French, 1983)” (Giddings, Charlton, Horne, 2011)

Analizaremos y explicaremos los usos y valores de una plaza pública seleccionada en cada una de las tres ciudades europeas de nuestro estudio, y como han ido cambiando estos espacios históricos. Antiguas fotos y pinturas muestran como fueron empleados, los objetos que existieron o no en ellos, incluyendo o excluyendo la vegetación, los monumentos o las estatuas, cambiando los pavimentos y las fachadas de los edificios...

1.2.1. Plaza urbana en Białystok, Polonia: “Rynek Kościuszki”

La plaza más importante en el centro de Białystok es “Rynek Kościuszki”. Fue el espacio principal de la parte residencial y privada de la ciudad, conectada con el palacio residencia de Branicki y su jardín barroco desde la segunda parte del siglo 18th (Dobroński, 2012). La plaza del mercado tuvo comercio tradicional, pero también funciones representativas, con un rico programa simbólico para la época. La vida diaria del mercado estaba rodeada por una bella composición escenográfica de espacios urbanos y de arquitectura. La torre del ayuntamiento se alzaba dominante sobre Białystok (Dolistowska, 2018) (Fig. 1.1a). Durante la Segunda Guerra Mundial, el ayuntamiento fue derribado por los soviéticos, que querían construir un monumento a Stalin en su lugar. Casi el 90% del centro de Białystok fue destruido durante la Segunda Guerra Mundial. El ayuntamiento, algunos de los edificios históricos alrededor de la plaza del mercado y el palacio de Branicki fueron reconstruidos totalmente o en su mayor parte después de la guerra, de forma similar a la Ciudad Antigua en Varsovia (Wicher, 2009). Estas actividades estaban dirigidas a reconstruir la identidad del lugar y el sentido de identificación social.

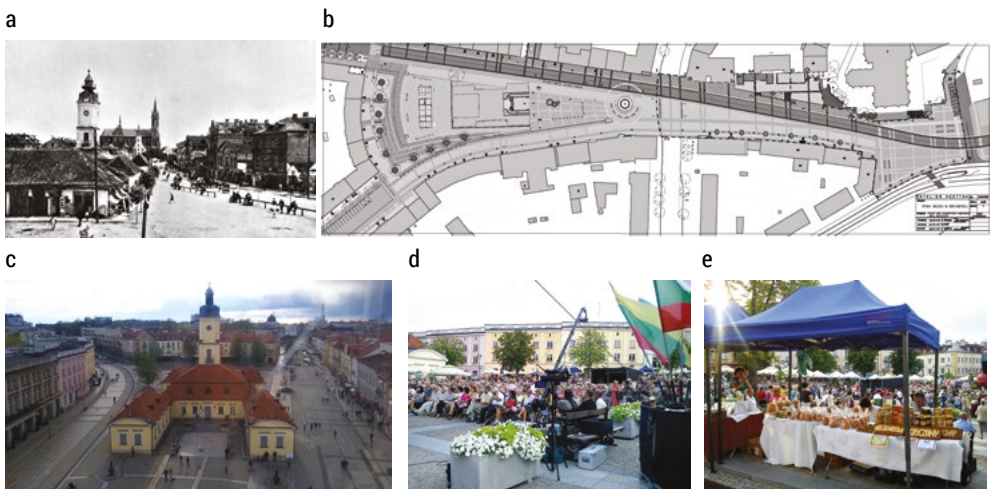

FIG. 1.1. La plaza “Rynek Kościuszki” en Białystok, Polonia a – Plaza del Mercado 1915–1920 (Fuente: WEB-1), b – Proyecto de re-evaluación 1ª década del siglo 20 (Fuente: D. Gawryluk, 2011), c – Plaza Kościuszko, parte este, en la 2ª década del siglo 21 (Fuente: WEB-2), d-e – Eventos en la plaza Kościuszko (Fuente: fotos de D. Gawryluk)

Hubo un espacio con flores, arbustos y árboles en la plaza Kościuszko en los años 1960 del siglo 20. Había también en este lugar un punto central importante del transporte público. Durante décadas, las plantas crecieron e hicieron que la forma y los

edificios que rodeaban la plaza de Kościuszko parecieran invisibles. La descuidada vegetación de esta zona la había convertido incluso en un lugar peligroso. Los valores históricos de este paisaje históricos fueron destruidos en ese periodo.

La última revitalización de “Rynek Kościuszki” es de la primera década del siglo 21 (proyecto del Atelier ZETTA) (Gawryluk, 2011) (Fig. 1.1b). La legibilidad de la plaza del mercado a escala urbana (los grandes árboles plantados después de la guerra se retiraron y trasplantaron en otra parte de la ciudad) y la funcionalidad espacial (cambio en la organización del tráfico) fueron restauradas. Los valores culturales de Białystok se reafirmaron mediante elementos contemporáneos, como los paneles con vistas antiguas de “Rynek Kościuszk”, un dibujo en el pavimento de la plaza mostrando el lugar de los antiguos edificios de la ciudad y el trazado de la vía Choroski, una escultura del pequeño Ludwik Zamechoff (autor de la lengua esperanto) (Fig. 1.1c). Hoy en día, el mercado sirve como “salón urbano” – un lugar de encuentro donde numerosas actividades (culturales, sociales, representativas, mercados tradicionales...) tienen lugar – un punto de actividad social, un lugar donde un creciente número de residentes disfrutan de su tiempo libre, un sitio que es intencionadamente visitado por los turistas también. “Rynek Kościuszki” es uno de los principales puntos de referencia en Białystok debido a sus valores culturales (Fig. 1.1 d, e).

1.2.2. Plaza urbana en Madrid, España: “Plaza Mayor”

La denominación de “Plaza Mayor” puede traducirse como plaza principal de una ciudad y es, igual que la “Puerta del Sol”, uno de los “puntos de referencia” esenciales de Madrid. Ha mantenido muchas de sus funciones tradicionales, establecidas por French (French, 1983) (Giddings, Charlton, Horne, 2011), incluyendo la comercial (con sus tiendas bajo los arcos de sus soportales y como un popular mercado temporal navideño, incluso hoy en día), la de ocio y entretenimiento (también conservado con sus restaurantes, cafés y terrazas, con sus eventos culturales), ocasionalmente la de enseñanza (Valiente López, Izquierdo Gracia, Flórez de la Colina, García López de la Osa, González Rodrigo, Martínez Pérez, Llauradó Pérez, 2017), y la función de información (tanto por ser un lugar de actividad social como un importante punto de información municipal).

Construida en el siglo dieciséis, originalmente estaba fuera de las murallas de Madrid. El espacio de la “Plaza Mayor” se empleaba como un mercado en el que los madrileños podían encontrar productos más baratos que dentro la villa, ya que los que se vendían en el interior estaban gravados con un impuesto, el “portazgo” – literalmente, “tasa o pago por el paso por las puertas de las localidades” – que todos los comerciantes tenían que abonar si querían vender sus productos dentro de las murallas.

La transformación de la villa al ser designada como capital de España y el incremento de población resultante, hicieron que las autoridades municipales edificaran una nueva línea de murallas, integrando la Plaza Mayor en el interior de este nuevo recinto; la percepción como “borde” de este “punto de referencia” se transformó.

Además de ser el principal mercado central, algo más empezó a reflejarse en edificios singulares como la “Casa de la Panadería” – inicialmente había una tahona, en la que se fabricaba y vendía pan-, convirtiéndose en escenario de los actos solemnes de la Corona y la Iglesia (como ejecuciones públicas, procesos de canonización, “autos de fe” de la Inquisición) y de actividades festivas (corridas de toros, torneos, celebraciones) (Fig.1.2).

FIG. 1.2. Pinturas al óleo de la “Plaza Mayor” en Madrid, España. a – ca. 1623, b – 1634, c – entre 1675 y 1680 (Fuente: WEB-3)

Muchos símbolos del poder de la monarquía española se pueden encontrar aquí (placas conmemorativas, inscripciones, escudos, estatuas) y han permanecido en este lugar a pesar de las importantes transformaciones experimentadas por la ciudad.

La percepción de la forma de esta plaza cambió significativamente con la vegetación que tuvo en su centro o con los “recorridos” establecidos en su interior por el transporte público durante el siglo 20, como se puede apreciar en postales de los años 1950s (Fig.1.3). El movimiento de la gente seguía un trazado circular, siguiendo las líneas de tranvía, que hacía todavía más evidente la estatua central situada en el medio de la forma rectangular de la plaza.

FIG. 1.3. Fotos antiguas de la “Plaza Mayor” en Madrid, España (Fuente: a, b – WEB-3, c – WEB-4)

Actualmente, ha recuperado su importancia y significado simbólico para sus ciudadanos. Uno de los puntos de mayor interés turístico para nuestros visitantes, es todavía un importante lugar de encuentro no sólo para turistas sino también para los habitantes de la capital, los madrileños, y un espacio de ocio (Fig.1.4).

FIG. 1.4. “Plaza Mayor” en Madrid, España (Fuente: foto de M.A. Flórez de la Colina, 2016)

Las terrazas y restaurantes de la plaza ofrecen una forma única de disfrutar de nuestra cocina y el espacio público se emplea frecuentemente para conciertos y otras actividades culturales y deportivas, siendo un punto de información municipal importante. También se pueden realizar compras en los comercios que se pueden encontrar bajo sus arquerías. Se ha mantenido la costumbre del mercado dominical de sellos y monedas, así como del famoso mercado navideño de diciembre, el lugar tradicional para comprar adornos y figuras para el nacimiento o belén familiar.

1.2.3. Plaza urbana en Klaipeda, Lituania

En el siglo 17, la “Plaza del Teatro” era conocida porque en ella actuaban teatros itinerantes. Había un mercado, que conjuntamente con otros mercados formaba un largo y bastante amplio mercado, con comerciantes bulliciosos y atracciones (Tatoris, 1994). Las primeras plazas públicas y espacios ajardinados se construyeron en Klaipeda en la primera mitad del siglo 19. En 1819, después de rellenar una parte de los fosos del castillo, se abrió un nuevo mercado en el espacio de trazado irregular, en el borde del cual se construyó un nuevo edificio. La actual “Plaza del Teatro” se situó entre dos plazas de mercado existentes y se convirtió ella misma en parte de un gran espacio de mercado (Tatoris, 1994). En 1850 se diseñó una plaza en el lugar actual de la “Plaza del Teatro”, que pronto se empleó para el comercio (Fig.1.5).

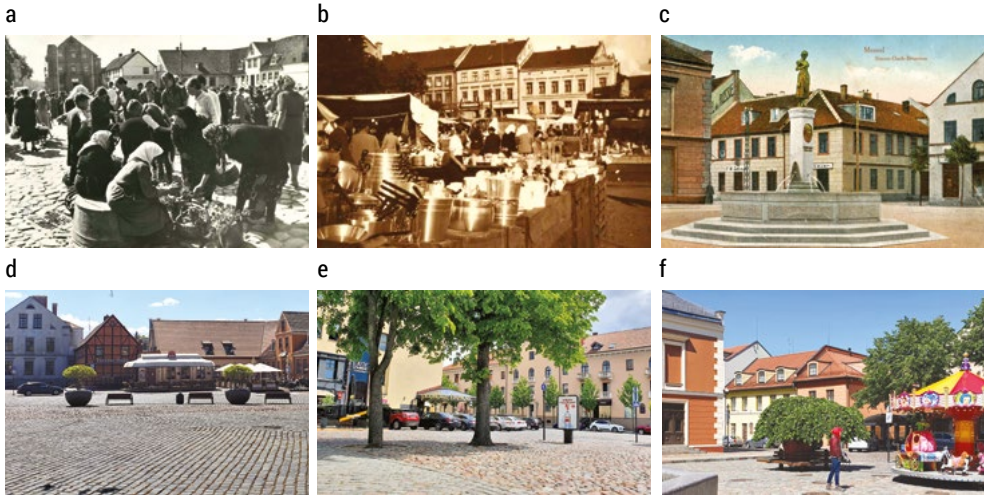

FIG. 1.5. Plaza del Teatro desde el siglo 19 a la actualidad, Klaipėda, Lituania (foto de Klaipėda County Public Ieva Simonaitė Library (Fuente: a, b – WEB-5, c – WEB-6 and d, e, f – fotos de Martynas Vainorius)

Durante mucho tiempo la ciudad antigua acababa en una calle y, cuando se construyó allí el teatro, se formó una plaza. Esta plaza se transformó en un elemento espacial completo de la ciudad en la segunda mitad del siglo 19 (Fig. 1.5). En el siglo 20, se pensó en cómo mejorar el uso de la “Plaza del Teatro”. Se pensó en ajardinar una parte y dejar la otra libre para reuniones públicas. Se decidió construir una fuente en el medio y una plaza triangular alrededor; pero, aunque se construyó la fuente en 1912 (Fig. 6), la idea del espacio ajardinado fue abandonada (Tatoris, 1994). El monumento creado por A. Künne en memoria del poeta Simon Dach (1605–1659), un poeta nacido en Klaipėda y profesor de la Universidad de Karaliaučius, se mantuvo en la Plaza del Teatro” hasta 1939 con una escultura de Tarava Anike.

FIG. 1.6. La escultura de Tarava Anike con la fuente en la “Plaza del Teatro”, Klaipėda, Lituania (Fuente: a, b – WEB-6, c – Klaipėdos architektūra, 2020)

Los edificios que formaban la plaza fueron dañados de forma importante durante la Segunda Guerra Mundial. Los almacenes situados en la parte posterior del teatro, un edificio comercial, un bloque en la parte más baja de la plaza, fueron demolidos. En 1963, en el Proyecto de reconstrucción de la ciudad antigua, preparado por

V. Jurkstas, S. Cerskute and V. Parciauskas, se propuso aumentar el espacio situado delante del teatro derribando los edificios existentes en la parte baja, incluir vegetación, instalar un espacio de aparcamiento, añadir una extensión al banco. Como resultado de estas modificaciones, se cambiaron las características del planeamiento urbano y de la funcionalidad de la plaza. A pesar de que el teatro era el edificio más importante en términos de composición y función, el nuevo trazado de la plaza ya no lo representaba (Butkus et al., 2015). El único camino que cruzaba la plaza diagonalmente parecía enfatizar que su propósito principal era permitir el paso del tránsito de peatones hacia el río. Después de plantar arbustos y árboles, la plaza se había convertido en un espacio ajardinado. La “Plaza del Teatro”, que funcionó como una plaza ajardinada durante mucho tiempo después de la guerra, no tomó su forma actual hasta el final de los años 1990s. Se construyó un anexo al teatro para separar la plaza de la calle Sukileliu (ahora Pilies), muy transitada, y se restauró la escultura de Tarava Anike añadiendo una fuente, transformándola en una nueva atracción emocional de la ciudad (Butkus et. al., 2015) hasta el día de hoy (Fig.1.6).

1.3. Integración de valores culturales históricos y necesidades de las ciudades contemporáneas

Muchas ciudades en Europa han sido destruidas por guerras en diferentes periodos de nuestra historia. La Comunidad Europea, después de la Segunda Guerra Mundial, fue creada para intentar evitar esta amenaza de destrucción de los seres humanos: “A partir de 1950, la Comunidad Europea del Carbón y del Acero comienza a unir a los países europeos económica y políticamente para asegurar una paz duradera. Los seis países fundadores son Bélgica, Francia, Alemania, Italia, Luxemburgo y los Países Bajos” (Unión Europea, 2020). Los valores culturales son fundamentales para construir la paz o como dijo Jean Monnet: „Si tuviera que volver a hacerlo, empezaría por la cultura” (citado por Jahier, 2016).

1.3.1. Una ciudad con testimonios de antiguas comunidades religiosas: Białystok, Polonia

Białystok fue una ciudad multicultural y multi-religiosa antes de la Segunda Guerra Mundial. Había judíos (40%), católicos (30%), ortodoxos cristianos (15%), protestantes (4%) y de otras religiones (Dobroński, 2012). Su diversidad estaba marcada en el paisaje urbano por objetos relacionados con la religión: templos y cementerios. Los judíos eran la parte más numerosa de la sociedad en Białystok, que tenía unas 60 sinagogas en el área urbana (Dobroński, 2012; Dolistowska, 2018). Hoy, la estructura de denominaciones en Białystok es la siguiente: católicos (60%), ortodoxos cristianos (15%), iglesias protestantes (menos del 1%) y otras.

FIG. 1.7. Monumento de la Gran Sinagoga en Białystok, Polonia: a – Antigua plaza del cementerio en la calle Bema, b – Monumento de la Gran Sinagoga, c – Placa conmemorativa con vista de la antigua Gran Sinagoga (Fuente: fotos de D. Gawryluk)

La comunidad judía fue casi completamente destruida durante la Segunda Guerra Mundial. En el paisaje contemporáneo de Białystok, las evidencias de la antigua diáspora judía son algunos edificios adaptados a nuevas funciones (sinagoga Piaskower – Universal Podlaski ahora, Sinagoga Beit Szmuel – sin uso actualmente, Sinagoga de Cytrons – Galería Slendzinski actualmente), áreas verdes ajardinadas establecidas sobre los antiguos cementerios judíos (el Parque Central realizado como acción comunitaria en los años 60/70s del siglo 20 en el lugar del Viejo Cementerio Judío, la plaza situada al lado de la calle Bema diseñada por Jerzy Grygorczuk en la primera década del siglo 21 en el lugar de un antiguo cementerio) (Fig.1.7a), más y más monumentos, símbolos y paneles de información en el espacio urbano, como el Monumento a la Gran Sinagoga, con la plaza y la maqueta del edificio para restaurar la memoria de la mayor sinagoga de Białystok (autor de la idea Michał Flikier, diseño y realización por los artistas: Maria Dżugała-Sobocińska, Stanisław Ostaszewski, Dariusz Sobociński, 2008) (Fig.1.7b, c). El monumento no es fácil de encontrar ya que la estructura urbana cambió después de la Segunda Guerra Mundial y el área del antiguo distrito judío es casi invisible en el paisaje urbano.

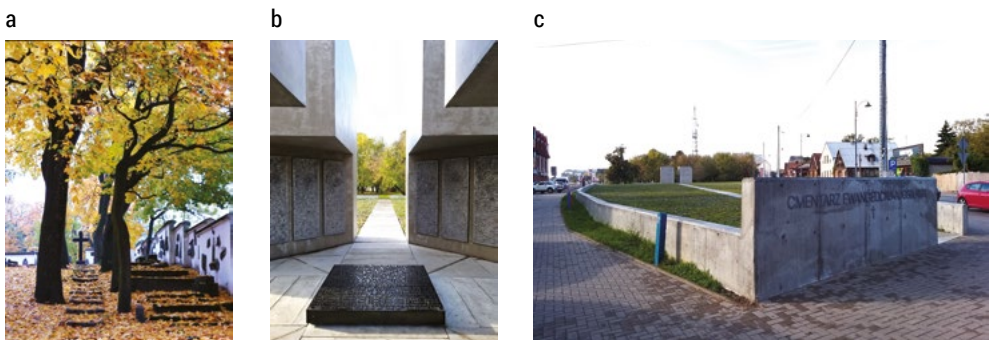

FIG. 1.8. Antiguos cementerios Evangélicos en Białystok, Polonia: a – Lapidarium de la calle Wasilkowska, b – Monumento en la plaza Sienny (Fuente: a, b fotos de D. Gawryluk), c – Plaza Sienny, Sienny Rynek (Fuente: WEB-7)

Los seguidores de la iglesia Evangélica de Augsburgo fueron numerosos entre el siglo 17 y el 19. Ahora están casi ausentes en la comunidad de Białystok. Áreas de los dos antiguos cementerios están señaladas en el paisaje urbano: 1) como un lapidarium (1994–1996 diseñado por Jerzy Grygorczuk) con una colección de lápidas y tumbas cerca de la calle Wasilkowska (Fig.1.8a) and 2), una nueva escultura y zona verde en la plaza Sienny (Rynek Sienny) realizada de acuerdo con la idea del escultor Jarosław Perszko en 2020 (Fig.1.8b). Las líneas cruzadas del monumento y de la plaza son un símbolo de la intersección de las diferentes culturas y comunidades en Białystok (Fig.1.8c).

Los cementerios religiosos fueron absorbidos por la ciudad y su funcionalidad cambió. Los proyectos de Białystok se basan en la integración de vegetación y de historia en los lugares de los antiguos cementerios judíos y evangélicos.

1.3.2. Una ciudad histórica con “espíritu internacional”: Madrid, España

Un templo histórico egipcio se trasladó desde Egipto a Madrid, pero no muchos de sus habitantes conocen la importancia de este “punto de referencia” urbano. La construcción de la presa de Asuán en el inicio de los años 1960’s iba a inundar numerosos edificios históricos en el valle de Nubia. La primera colaboración internacional para rescatarlos fue establecida por la UNESCO. España fue recompensada por su contribución con el templo de Devod regalado por Egipto, trasferido a Madrid desde Alejandría e instalado en la montaña de Príncipe Pío.

FIG. 1.9. “Templo de Debod” en Madrid, España (Fuente: M.A. Flórez de la Colina, 2020)

El trabajo de reconstrucción y restauración en Madrid lo hicieron Manuel Herrero Palacios y Martín Almagro Basch (arqueólogo), pero no hasta 1970–1971. Se hicieron restituciones con sillares de piedra de Sotomayor y, dos de los elementos originales de los tres iniciales, se colocaron en el eje de acceso, de una suave pendiente, dentro de un estanque artificial integrado en el remodelado del parque en el que está situado (Fig. 1.9, 1.10).

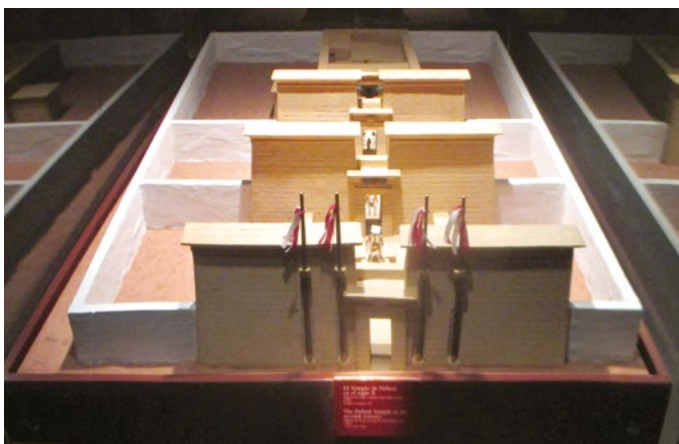

FIG. 1. 10. Maqueta del “Templo de Debod” como era en el siglo 2, situada dentro del museo (Fuente: M.A. Flórez de la Colina, 2020)

Estudios recientes indican un progresivo deterioro del templo debido a problemas ambientales, generando una controversia sobre las acciones futuras para una mejor conservación (Arquitectura de Madrid, 2020).

1.3.3. Una ciudad que integra espacios verdes e historia: Klaipeda, Lituania

Las zonas verdes de la ciudad de Klaipeda y su periferia tienen un significado funcional y estético. Fuertes vientos marinos y arena impulsada por ellos dan valor a la creación de barreras protectoras. Para embellecer la ciudad, se crearon plazas y zonas verdes. Se arreglaron otras y se decoró el cementerio con arbustos y flores. Ya en la segunda mitad del siglo 18, por orden del gobierno prusiano, se plantaron árboles en las calles de Klaipeda (Tatoris, 1994). A mitad del siglo 19, se plantaron en el paseo, de cinco kilómetros de longitud. Había parques de estilo inglés en el borde de este camino. Con el tiempo, se añadieron jardines y plazas. En el siglo 19, las grandes estaciones de ferrocarril hacían necesarias las plazas y dos de ellas fueron instaladas cerca de la de Klaipeda. En el siglo 20, el diseño de parques y plazas se hace más rígido, con formas geométricas estrictas. Se añade a las zonas verdes urbanas existentes un cementerio. Además del respeto por los antepasados fallecidos, tiene también un importante significado como educación estética (Tatoris, 1994). En la historia de Klaipeda hubo muchos cementerios, cada comunidad tenía el suyo. En 1820, se abrió un nuevo cementerio para la ciudad, en el que cada uno podía encontrar su lugar. Se decidió con antelación plantar árboles en él (Demereckas, 2014). El cementerio cuidadosamente mantenido se convirtió en un lugar tranquilo, considerado un orgullo de Klaipeda. El plano de 1840 ya muestra el nuevo cementerio de la ciudad,

diseñado en estilo clásico (Fig. 1.11), que estaba dividido en cuatro rectángulos de igual tamaño. Después del gran incendio de 1857, se realizó un amplio nuevo camino al cementerio (Demereckas, 2014) (Fig. 1.11).

FIG. 1.11. Cementerio de la ciudad desde el siglo 19 al 20, Klaipeda, Lituania (Fuente: fotos de Demereckas, 2014)

El cementerio había sido rediseñado: se formó una plaza semicircular en la parte oeste en frente del cementerio. El cementerio municipal era como un parque, agradable para pasear (Fig. 1.11). En la transición del siglo 19 al 20, la expansión urbana empieza a acercarse a estos cementerios. En 1944–45, Klaipeda perdió la mayor parte de su población, por lo que este cementerio no tuvo ya una función conmemorativa. Para los nuevos dirigentes de la ciudad, el cementerio se convirtió en un lugar para obtener beneficios. Al final de los años 1960s, las verjas metálicas y las cruces eran robadas en el cementerio, las lápidas de mármol se quitaban y algunos residentes plantaban patatas. En 1957, se decidió cerrar el cementerio y transformarlo en una zona verde urbana. Pero se tardó en conseguirlo. En los años setenta, cuando los gestores municipales consiguieron revivir e implementar la idea de crear un parque en el antiguo cementerio, el nombre de M. Mazvydas fue elegido para este parque (Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai, 2012). Tenía que convertirse en un parque de esculturas, no sólo con un propósito recreativo sino también como exposición y las esculturas tenían que ser creadas en Klaipeda y donadas a la ciudad. Actualmente, 116 esculturas de varios temas son exhibidas en el Parque de Esculturas de Klaipeda, creadas por 67 escultores en los simposios de escultores en Smiltyne (1977–1991) (Fig. 1.12).

FIG. 1.12. Cementerio de la ciudad desde el siglo 19 al 20, Klaipeda, Lituania (Fuente: foto de Žygmantas Gedvilas)

Los simposios de escultores tuvieron lugar durante el verano y fueron la iniciativa cultural más significativa de este periodo, no sólo en la ciudad sino en todo el país. En 1986 el Parque de Esculturas de Klaipeda fue declarado monumento natural de importancia local. Cada escultura del parque tiene su propia historia, un cierto significado o idea. En este parque de esculturas también se pueden encontrar lápidas sepulcrales que recuerdan la historia de la ciudad de Klaipeda desde la primera mitad del siglo 19 al siglo 20 (Fig. 1.12). Actualmente, el espacio del Parque de Esculturas incluye y une diferentes dimensiones (*Skulptūru parko istorija*, 2017): 1. Legado histórico, que conmemora la memoria de los personajes famosos enterrados en el cementerio de la ciudad; 2. Legado artístico de escultura decorativa moderna, que está actualmente bien conservado y mantenido; 3. Uso del lugar como espacio público para actividades culturales.

1.4. Conclusiones

Los valores culturales de estas tres ciudades europeas pueden ser un ejemplo de lo que ya se está haciendo, pero también de las posibilidades que esto puede tener para entender mejor tanto nuestro pasado como nuestro presente, para construir un futuro más sostenible y resiliente, compartiendo y comunicando esto a los nuevos ciudadanos europeos.

Referencias

1. Arquitectura de Madrid (2020) *Templo de Devod*. Artículo online en el “sitio web” de la *Fundación Arquitectura COAM*. Disponible en: <http://guia-arquitectura-madrid.coam.org/#inm.F2.1> (consultado: 16/10/2020)
2. Butkus, T. S., Safronovas, V., Petrulis, V. (2015) *Klaipėdos urbanistinė raida, 1945–1990*. Vilniaus dailės akademija. [ISBN 978-609-9546-469]
3. Demereckas, K. (2014). *Klaipėdos istoriniai parkai ir želdynai*. Klaipėda. [ISBN 978-609-8094-11-4]
4. Dobroński, A. Cz. ed. (2012) *Historia Białegostoku*, Wydawnictwo Sąsiedzi, Białystok [ISBN: 978-83-934373-0-6]
5. Dolistowska, M. (2018) *Wposzukiwaniu Tożsamości miasta*. Architektura I urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939. 2nd ed. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok [ISBN 978-83-7431-530-2]
6. European Union (2020) *The history of the European Union*. Artículo online en el “sitio web” de la Unión Europea. Disponible en: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en (Consultado: 16/10/2020)

7. Gawryluk, D. (2011) *Contemporary building technologies used to reconstruction and modernisation of historical places and architectural monuments in Białystok*. Technical Transaction. Architecture. Czasopismo Techniczne. Architektura, R. 108, Z. 11, 2-A1, pp. 57–64 [online: <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/32239>]
8. Giddings, B., Charlton, J., Horne, M. (2011), *Public squares in European city centres*. En: *Urban Design International*, 16 (3). pp. 202–212. ISSN 1357-5317. Y, citado por ellos: French, J.S. (1983) *Urban Space – A Brief History of the City Square*, 2nd ed. Iowa: Kendall Hunt Publishing.
9. Jahier, L. (2016) “Foreword”. Cita de Jean Monnet. En: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P. iii [Estudio de: *Culture Action Europe y Agenda 21 for Culture – UCLG*]. Consultado en: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4](Consultado: 16/10/2020)
10. *Klaipėdos architektūra*. (2020). Disponible en: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Klaipedos-architektura-125278>
11. *Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*. (2012). Klaipėda. [ISBN 978-609-404-134-1]
12. Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. The MIT Press. [ISBN 0-262-62001-4].
13. Merriam-Webster (2020), *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.merriam-webster.com/cityscape. Collins English Dictionary (2020) *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Disponible en: www.collinsdictionary.com/cityscape. (Consultado: 16/10/2020)
14. Rosmalia, D. Martokusumo, W. (2012) *The Notion on Urban Cultural Landscape from the Perspective of Landscape Architecture Case Study: Cirebon City, West Java* [In:] *Arte – Polis 4 International Conference – Creative Connectivity and the Making of Place*. – p. 719–728.
15. *Skulptūrų parko istorija*. (2017). Article from History Museum of Lithuania Minor, Klaipėda, Lithuania website. Disponible en: <https://www.mlimuziejus.lt/lt/skulpturu-parkas/klaipedos-m-skulpturu-parko-istorija/skulpturu-parko-istorija/>
16. Tatoris, J. (1994). *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius. [ISBN 5-420-00510-7]
17. UNESCO (2011) *UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape. And Second Consultation on the 2011 Recommendation on Historic Urban Landscape Implementation by Member States, 2019*. Disponible en: <https://whc.unesco.org/en/hul/> (Consultado: 16/10/2020)
18. United Nations (2014) *World Urbanization Prospects (Revisions)* Department of Economic and Social Affairs. Disponible en: <http://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.2 [Estudio de *Culture Action Europe y Agenda 21 for Culture – UCLG*]. Disponible: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] [Consultado: 16.10.2020]
19. Valiente López, M., Izquierdo Gracia, P.C., Florez de la Colina, M.A., García López de la Osa, G., González Rodrigo, S., Martínez Pérez, I., Llauradó Pérez, N. (2017) *The enchantment of pencil drawing in Madrid: gamebased learning and architectural sketches of “Plaza Mayor” square*. [In:] ICERI 2017 Proceedings, 2017, pp. 355–362. [doi: 10.21125/iceri.2017.0149]

20. Voices of Culture (2016), *Promoting Intercultural Dialogue and Bringing Communities Together Through Culture in Shared Public Spaces*. Brainstorming report (to be published). In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.8 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Disponible en: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4]
21. WEB-1: Website <https://polska-org.pl> [Online] Antigua foto de H. Poddębski: *Market Square 1915–1920, Białystok, Poland*. (1915–20). Disponible: <https://polska-org.pl/8100356,foto.html?idEntity=7143859> [Consultado: 10.10.2020]
22. WEB-2: Website <https://www.portalsamorzadowy.pl> [Online] Fig. 1 c) Photo: *Kościuszko Square, eastern part, the 2nd decade of the 21st c*. Disponible: <https://www.portalsamorzadowy.pl/serwis/top-inwestycje-polski-wschodniej/nominacje/61851.html> [Consultado: 10.10.2020]
23. WEB-3: Website Memoria de Madrid <http://www.memoriademadrid.es> [Online] Pintura al óleo: Fig. 2 a) De la CORTE, J. (ca. 1623) *Fiesta real en la Plaza Mayor* (Pintura al óleo). Inv. 3422. Casa de la panadería, Plaza Mayor. Disponible: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=9990&num_id=10&num_total=210. Fig. 2 b) Autor desconocido (1634) *Perspectiva de la Plaza Mayor, con la comitiva de Felipe III camino de la calle Mayor* (Pintura al óleo) „Segobiana / El Alcázar”. Inv. 3152. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Disponible: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10006&num_id=108&num_total=210. [Consultado: 16.10.2020]. Fig. 2 c) Autor desconocido (entre 1675 y 1680), *Vista de la plaza Mayor en fiesta de toros* (Pintura al óleo). Inv. 4004. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Disponible: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=140406&num_id=33&num_total=210 [consultado: 16.10.2020] Fig. 3 a) Autor desconocido (1916–1923). Museo Historia: Inv. 1991/1/590. Disponible: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10403&num_id=15&num_total=568. [Consultado: 16.10.2020] Fig. 3 b) Lacoste, J. (1906–1914). *Museo Historia*: Inv. 31234. Disponible: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10581&num_id=105&num_total=213. [Consultado: 16.10.2020]
24. WEB-4: Website www.delcampe.net [Online] Antigua foto de la “Plaza Mayor” en Madrid, España” (postal antigua). [Consultado: 16.10.2020]
25. WEB-5: Website <http://adm.klavb.lt/de/adm/> [Online] Fig. 5 a, b – *Theatre square history, Klaipeda County Public leva Simonaityte Library (AdM archive)* [Consultado: 28.09.2020]
26. WEB-6: Website <http://www.krastogidas.lt/objektai/5-paminklas-simonui-dachui-skulptura-taravos-anike> [Online] Fig. 6 a, b – *Tarava Anike* [Consultado: 09.10.2020]
27. Wicher, S. (2009) *Życie architektury. Życie i twórczość Stanisława Bukowskiego*. Białostockie Zakłady Graficzne S.A., Białystok [ISBN 978-83-89231-10-9]

1. WALORY KULTUROWE KRAJOBRAZU MIEJSKIEGO

*M.A. Flórez de la Colina (UPM), D. Gawryluk (BUT), J. Kučinskienė (KVK),
P.C. Izquierdo Gracia (UPM), G. Ivavičiūtė (KVK)*

1.1. WPROWADZENIE

1.1.1. Krajobraz miejski i wartości kulturowe

Jakie są wartości współczesnych miast, spośród których część ma korzenie jeszcze z czasów antycznych? Jest to pytanie trudne do odpowiedzi, ale istotne, ponieważ większość ludzkości mieszka w miastach i tendencja jest taka, że faktyczny jej odsetek będzie wzrastał (ONZ, 2014). Atrakcyjność osiedli miejskich leży u podstaw ludzkiej kultury, ich modernizacja zwiększa zainteresowanie nimi, powodując jednocześnie brak równowagi między małymi miejscowościami a metropoliami. Aby przywrócić nowe zrównoważone podejście do dalszego rozwoju miast, musimy wiedzieć, jakie są ich wartości urbanistyczne oraz lepiej zrozumieć ich środowisko.

W większości słowników (Merriam-Webster, Collins English Dictionary, 2020) krajobraz miejski jest opisywany jako:

1. Widok miasta jako sceny.
2. Artystyczne przedstawienie miasta, pejzażu miejskiego (druk, rysunek, fotografia).
3. Środowisko miejskie, konfiguracja form zbudowanych i przestrzeni pomiędzy nimi.

Miejski krajobraz kulturowy powstaje w wyniku ingerencji człowieka w jego scenę, stanowiącą specyficzny i unikalny krajobraz miejski. Ten kształt tworzy wizerunek miasta, który buduje jego tożsamość. Miejski krajobraz kulturowy jest odzwierciedleniem fizycznych i kulturowych warunków w regionie, występujących wpływów politycznych, gospodarczych i społecznych, poczynając od przeszłości, przez teraźniejszość do przyszłości. Można więc powiedzieć, że morfologia miasta wynika z miejskiego krajobrazu kulturowego (Rosmalia, Martokusumo, 2012).

Chcielibyśmy prześledzić wartości, które są reprezentowane jako formy symboliczne w materialnej, zbudowanej przestrzeni miast europejskich, za pomocą metodologii podobnej do tej, którą wykorzystał Kevin Lynch (1960) do badania trzech miast amerykańskich. Ustalił on, że obrazy miejskie są powiązane z: 1) „landmarkami” (punktami orientacyjnymi), zwykle utożsamianymi z budynkami lub przestrzeniami publicznymi w ich pobliżu, stanowiącymi punkty odniesienia w strukturze miasta i wspomnieniach dla większości jego mieszkańców; 2) „węzłami” – pomiędzy obszarami lub dzielnicami; 3) „dzielnicami” – średnimi lub dużymi obszarami w mieście, o cechach wspólnych; 4) „krawędziami” – albo rzeczywistymi, takimi jak mury w mieście lub linie nabrzeży, albo po prostu postrzeganymi tak przez mieszkańców; 5) „ścieżkami” jak np. ulicami, liniami kolejowymi, kanałami lub innymi przestrzeniami, po których ludzie się poruszają lub podróżują (Lynch, 1960). Dodamy kilka innych podstawowych elementów, które zostały ustanowione w XXI wieku przez UNESCO, jako część koncepcji „Historyczny krajobraz miejski” („Historic Urban Landscape, HUL” UNESCO, 2011).

Postaramy się przybliżyć te wartości, odnosząc nasze badania do trzech miast europejskich, o różnej wielkości i lokalizacji: Białegostoku (Polska), Madrytu (Hiszpania) i Kłajpedy (Litwa).

1.1.2. Budynki, przestrzenie publiczne i sztuka reprezentująca miasto, jako sposób przekazania jego wartości

Przestrzeń publiczna odegrała bardzo ważną rolę zarówno w planowaniu miasta, jak i w rozwoju kultury, szczególnie istotną we współczesnych miastach europejskich XX wieku. W ostatnich dwóch dekadach początku XXI wieku, dramatyczne problemy zmieniły nasz pogląd na otwarte przestrzenie stanowiące dotychczas rdzeń życia w miastach zachodnich. Ataki terrorystyczne, ale także choroby, takie jak Covid-19 skłaniają nas do myślenia o projektowaniu przestrzeni publicznej. Ponieważ „przestrzeń publiczna wydaje się być zagrożona” (Voices of Culture, 2016), musimy określić jej wartości dla obywateli.

Wartości kulturowe są powiązane z tożsamością, co zostało ustalone w wielu studiach i badaniach. Myśląc o wizerunku (krajobrazie) europejskiego, historycznego miasta, większość z nas pamięta jakiś obiekt, taki jak wieża Eiffla w Paryżu czy wieża Big Ben w Londynie, ale także krajobraz miasta, z punktu widokowego. Od XVII wieku wielu artystów malowało miasta podobnie jak uczynił to na słynnym „Widoku Delft” (1660–1661) Jan Vermeer. Malarstwo pejzażowe stało się popularne w Europie w XVIII i XIX wieku, a zbiory widoków miast przechowywano w pałacach. Malarze impresjonistyczni spopularyzowali jako temat krajobrazy miejskie. W XX i XXI wieku fotografia i malarstwo figuratywne również były zainteresowane scenérią miejską. Możemy wykorzystać te artystyczne prezentacje miast, jako narzędzie do zrozumienia ich historii i wartości w takim samym zakresie jak ich tożsamości.

1.1.3. Przypadki Polski, Hiszpanii i Litwy

Celem tego rozdziału jest przedstawienie znaczenia wartości kulturowych w kształtowaniu miast europejskich w ciągu ostatnich 300 lat oraz powodów, dla których przestrzenie publiczne powinny być dostosowywane i projektowane w taki sposób, aby przekazywały nowe wartości, takie jak zrównoważony rozwój, zdolność do zmian w dostosowywaniu się do nowych technologii, jak również ciągłość historyczną, pluralizm i różnorodność oraz tożsamość i identyfikowanie się z miejscem. Zrozumienie tych wartości może pomóc decydentom w lepszym ustalaniu priorytetów działań do wykonania i bardziej przejrzystym procesie podejmowania decyzji.

1.2. Wartości kulturowe i miejska przestrzeń publiczna

Zdajemy sobie sprawę, że myślenie o nowych warstwach opartych na historycznym, urbanistycznym wzorcu naszych miast jest ważniejsze niż dotychczas uważaliśmy. Są one związane ze wspomnieniami mieszkańców, a czasem z wydarzeniami z ich życia. Na przykład **place miejskie są „landmarkami”, które mogą być scenariuszem codziennego życia**, gdy są wykorzystywane jako targowiska, co jest jednym z bardziej powszechnych zastosowań w Europie. Jak wyjaśnili Bob Giddings, James Charlton i Margaret Horne (2011):

„Spośród wszystkich typów przestrzeni miejskich place są najbardziej reprezentatywne dla wartości społeczeństw, które je stworzyły – przykładami są agora, forum, klasztorny krużganek, dziedziniec meczetu. Tradycyjne funkcje obejmowały:

- Handel: kupno i sprzedaż, przechowywanie i produkcja;
- Informację: rozpowszechnianie wiadomości – miejsca działalności społecznej;
- Rekreację: gry, naukę, lunch i rozmowę;
- Ochronę: milicję, szkolenie i musztrę, gromadzenie się w czasie zagrożenia
- Pobożność: święte natchnienie i modlitwę, otwartą przestrzeń przed kościołem przeznaczoną na nabożeństwo (French, 1983)” (Giddings, Charlton, Horne, 2011)

Przeanalizujemy i wyjaśnimy sposoby wykorzystania i wartości jednego wybranego placu w każdym z trzech miast europejskich objętych naszym badaniem oraz to, jak zmieniały się te historyczne przestrzenie publiczne. Dawne zdjęcia i obrazy pokazują, jak place były użytkowane, prezentują niektóre istniejące lub nieistniejące przy nich obiekty, włączanie lub niewłączanie zieleni, pomników czy posągów, wymianę posadzki placów i jego fasad...

1.2.1. Plac miejski w Białymstoku, Polska: „Rynek Kościuszki”

Najważniejszym placem w centrum Białymstoku jest Rynek Kościuszki. W poł. XVIII w. stanowił on główną przestrzeń miasta rezydencjonalnego powiązanego z barokowym założeniem pałacowo-ogrodowym Branickich (Dobroński, 2012). Rynek pełnił wówczas tradycyjne funkcje targowe ale także reprezentacyjne, z bogatym programem symbolicznym. Był szczególną scenografią, pięknie wkomponowaną, otaczającą codzienne życie. Dominująca wieża ratusza górowała nad Białymstokiem (Dolistowska, 2018) (Fig.1.1a). W okresie II wojny światowej ratusz został rozebrany przez Sowietów, którzy w jego miejscu chcieli wznieść pomnik Stalina. W czasie II wojny światowej blisko 90% centrum Białegostoku zostało zniszczone. Po wojnie ratusz, część zabytkowych obiektów wokół rynku i pałac Branickich zostały odbudowane lub w znacznym stopniu zrekonstruowane, podobnie jak to uczyniono ze Starym Miastem w Warszawie (Wicher, 2009). Działania te miały na celu odbudowanie tożsamości miejsca i poczucia identyfikacji społecznej.

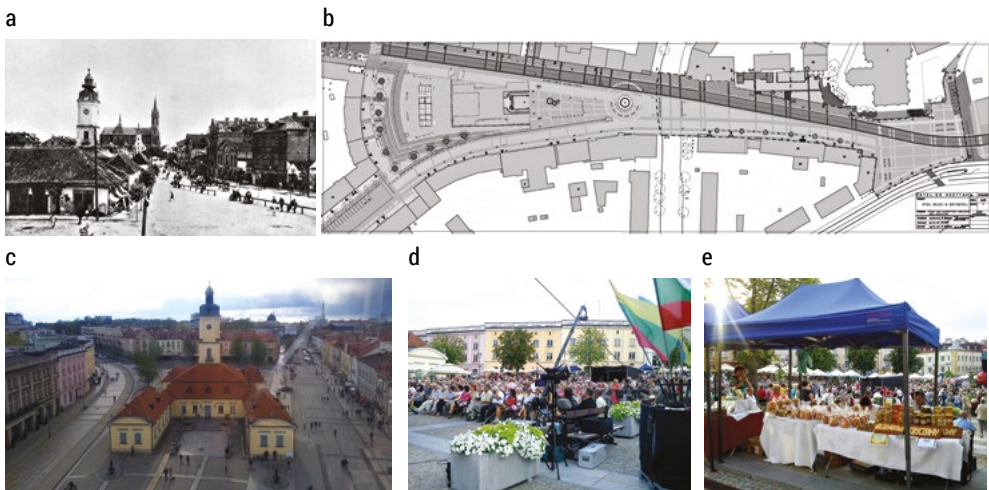

FIG. 1.1. „Rynek Kościuszki” rynek w Białymstoku, Polska a – Rynek 1915–1920 (źródło: WEB-1), b – projekt rewaloryzacji, 1. Dekada XXI wieku (źródło: D. Gawryluk, 2011), c – Rynek Kościuszki, część wschodnia, 2. Dekada XXI wieku, d-e – wydarzenia na Rynku Kościuszki (źródło: c, d, e fot. D. Gawryluk)

W latach 60. XX wieku na Rynku Kościuszki znajdował się skwer pełen kwiatów, krzewów i drzew. Był to również ważny punkt przesiadkowy transportu miejskiego. Na przestrzeni dekad rośliny rozrosły się i przesłoniły przestrzeń rynku, jego kształt i zabudowę wokół. Przestrzeń z niepielęgowaną zielenią stała się nawet niebezpieczna. Ostatni raz Rynek Kościuszki został poddany rewitalizacji w 1. Dekadzie XXI wieku. (projekt Atelier ZETTA) (Gawryluk, 2011) (Fig. 1.1b). Przywrócono czytelność skali

rynku miejskiego (duże drzewa z okresu po II wojnie światowej zostały przesadzone z rynku w inne miejsca miasta) i poprawiono jego funkcjonalność (zmieniono organizację ruchu samochodowego). Wartości kulturowe miejsca są potwierdzone współczesnymi elementami takimi jak gablota ze starymi widokami rynku, rysunek na posadzce pokazujący plan dawnej wagi miejskiej oraz przebieg traktu Choroskiego, rzeźbę małego Ludwika Zamenhofs (autora języka Esperanto) (Fig. 1.1c). Współcześnie rynek spełnia funkcję salonu miejskiego – przestrzeni spotkań, w której odbywają się liczne wydarzenia (kulturalne, społeczne, państwowe, tradycyjne jarmarki) – to miejsce aktywności społecznej, w którym coraz większa liczba mieszkańców spędza czas, i które chętnie odwiedzają turyści. Rynek Kościuszki jest jednym z wiodących „landmarków” Białegostoku głównie z powodu swoich wartości kulturowych (Fig. 1.1d, e).

1.2.2. Plac miejski w Madrycie, Hiszpania: “Plaza Mayor”

Nazwę “Plaza Mayor” można przetłumaczyć jako Rynek Główny i jest to, podobnie jak „Puerta del Sol”, jeden z podstawowych „landmarków” miasta. Plac zachował większość tradycyjnych funkcji ustanowionych przez Francuzów (French, 1983) (Giddings, Charlton, Horne, 2011), m. in. handel (ze sklepami pod arkadami i do dziś popularny zimowy jarmark), rekreację (także prowadzone wraz z restauracjami, kawiarniami i tarasami, wydarzenia kulturalne na świeżym powietrzu), okazjonalnie nauczanie (Valiente López, Izquierdo Gracia, Florez de la Colina, García López de la Osa, González Rodrigo, Martínez Pérez, Llauradó Pérez, 2017), informację (zarówno jako miejsce działalności społecznej jak i ważny punkt informacji miejskiej).

Zbudowany w XVI wieku, pierwotnie znajdował się poza murami Madrytu. Przestrzeń „Plaza Mayor” była wykorzystywana jako rynek, na którym mieszkańcy Madrytu mogli znaleźć produkty tańsze niż te w obrębie miasta, ponieważ nie były one opodatkowane „portazgo” – dosłownie „podatek od bramy” – który wszyscy kupcy musieli płacić chcąc sprzedawać wewnątrz murów.

Transformacja miejscowości po nominacji jej na stolicę Hiszpanii i wynikający z tego wzrost liczby ludności, zmotywowały władze do zbudowania nowej linii murów obronnych, dzięki czemu Plaza Mayor miał zostać zintegrowany z tkanką miejską; ten „landmark” przestał być postrzegany jako „krawędź”. Utrzymano główną funkcję targową placu, natomiast poczyniono zmiany w pojedynczych budynkach, takich jak “Casa de la Panadería” – piekarnia, które stały się scenografią dla oficjalnych, uroczystych wydarzeń Korony i Kościoła (takich jak publiczne egzekucje, procesy kanonizacyjne, inkwizycja “autos de fe”) i świątecznych (walki byków, turnieje, uroczystości) (Fig.1.2)

FIG. 1.2. Obraz olejny placu „Plaza Mayor” w Madrycie, Hiszpania. a – około 1623, b – 1634, c – pomiędzy 1675 a 1680 (źródło: WEB-3)

Znajdziemy tam wiele symboli władzy królewskiej (tablice i napisy pamiątkowe, herby, posągi), które pozostały na swoim miejscu nawet po wielkich przemianach, jakich doznało miasto.

Postrzeganie kształtu tego placu zmieniało się, ze względu na znajdującą się w jego wnętrzu zielen oraz „ścieżki” komunikacji miejskiej wytyczone w XX wieku, co potwierdzają pocztówki z lat 50. tego stulecia (Fig. 1.3). Ludzie poruszali się po okręgu, podążając za linią tramwajową, co było jeszcze bardziej czytelne dzięki posągowi znajdującemu się w środku prostokątnego placu.

FIG. 1.3. Stare pocztówki placu „Plaza Mayor” w Madrycie, Hiszpania (źródło: a, b – WEB-3, c – WEB-4)

FIG. 1.4. Plac „Plaza Mayor” w Madrycie, Hiszpania (źródło: fot. M.A. Flórez de la Colina, 2016)

Współcześnie plac odzyskał swoje znaczenie i symbolikę dla mieszkańców miasta. Jedną z najciekawszych atrakcji dla odwiedzających miasto „landmarków” jest jednocześnie ważnym miejscem spotkań nie tylko turystów, ale również mieszkańców Madrytu oraz przestrzenią rekreacyjną (Fig. 1.4).

Restauracje oraz ich ogródki oferują na placu wyjątkowy sposób delectowania się lokalną kuchnią. Jego przestrzeń często wykorzystywana jest na koncerty i inne wydarzenia kulturalne czy sportowe; plac pozostaje ważnym punktem informacji miejskiej. To także miejsce zakupów w sklepach, które znajdują się pod otaczającymi plac arkadami. Nadal funkcjonuje tradycja niedzielnych kiermaszy znaczków i monet, a w grudniu organizowany jest słynny jarmark bożonarodzeniowy, tradycyjne miejsce zakupu świątecznych ozdób i figurek do żłóbków.

1.2.3. Plac miejski w Kłajpedzie, Litwa

W XVII w. Plac Teatralny był znany jako miejsce występów teatrów wędrownych, funkcjonował tam targ, który wraz z innymi kiermaszami tworzył długi i dość szeroki rynek, tętniący życiem i atrakcjami (Tatoris, 1994). W pierwszej połowie XIX wieku w Kłajpedzie powstały pierwsze place publiczne i zielone skwery. W 1918 r. po zasypaniu części fosy zamkowej, otwarto nowy rynek o nieregularnym kształcie, na skraju którego wybudowano halę targową, w związku z czym, obecny Plac Teatralny znalazł się pomiędzy dwoma targowiskami i sam stał się częścią długiego rynku (Tatoris, 1994). W 1850 r. na miejscu obecnego Placu Teatralnego zaplanowano skwer, ale wkrótce powrócił on do swojej funkcji targowej (Fig. 1.5).

FIG. 1.5. Plac Teatralny od XIX wieku do czasów współczesnych, Kłajpeda, Litwa (fot. Klaipėda County Public Ieva Simonaityte Library (źródło: a, b – WEB-5, c – WEB-6 oraz d, e, f – fot. M. Vainorius)

Początkowo Stare Miasto kończyło się ulicą, dopiero po wybudowaniu teatru na jej froncie, został uformowany plac. Stał się on ukończonym elementem przestrzennym miasta w drugiej połowie XIX wieku (Fig. 1.5). W XX wieku magistrat rozważał najlepsze wykorzystanie Placu Teatralnego. Jedną jego część zamieniono na zielony skwer, a drugą pozostawiono wolną na zgromadzenia publiczne. Podjęto decyzję o budowie fontanny na środku placu oraz trójkątnego skweru wokół niej, i chociaż fontannę zbudowano w 1912 roku (Fig. 1.6), to pomysł zielonego skweru nie został zrealizowany (Tatoris, 1994). Pomnik zaplanowany przez A. Künne ku czci pamięci Simona Dacha (1605–1659), urodzonego w Kłajpedzie poety i profesora Uniwersytetu Karaliaucius, stał do 1939 roku na Placu Teatralnym z rzeźbą Tarava Anike.

FIG. 1.6. Rzeźba autorstwa Tarava Anike na fontannie na Placu Teatralnym, Kłajpeda, Litwa (źródło: a, b – WEB-6, c – Klaipėdos architektūra, 2020)

Budynki, które kształtowały plac, zostały poważnie zniszczone w czasie II wojny światowej. Zburzono magazyny za teatrem, halę targową, blok w dolnej części placu. W 1963 roku w projekcie odbudowy starego miasta, przygotowanym przez V. Jurkstasa, S. Cerskute i V. Parciauskasa, zaproponowano powiększenie przestrzeni przed teatrem poprzez wyburzenie istniejących budynków w dolnej części placu, zasadzenie roślin, założenie parkingu, rozbudowę banku. W rezultacie zmieniono funkcjonalną naturę tego placu. Choć teatr był najważniejszym budynkiem pod względem kompozycyjnym i funkcjonalnym, nowy układ placu tego nie uwzględniał (Butkus et al., 2015). Jedyna ścieżka przecinająca plac po przekątnej zdawała się podkreślać, że jego głównym celem było doprowadzenie tranzytowego ruchu pieszego do przystani. Po obsadzeniu krzewami i drzewami stał się on zielonym skwerem. Plac Teatralny, który przez długi czas po wojnie pełnił funkcję zielonego skweru, nabrał kształtu dopiero w latach 90. XX wieku. Zamknięcie go od strony ruchliwej ulicy Sukileliu (obecnie Pilies) w formie aneksu teatralnego z fontanną i odrestaurowaną rzeźbą Tarava Anike, stało się nową atrakcją miasta (Butkus et. al., 2015) (Fig. 1.6).

1.3. Integracja historycznych wartości kulturowych z wymaganiami współczesnego miasta

Wiele miast w Europie zostało zniszczonych przez wojny w różnych okresach naszej historii. Wspólnota Europejska, po II wojnie światowej, została utworzona, aby spróbować uniknąć destrukcyjnego zagrożenia ze strony ludzi: „Od 1950 roku Europejska Wspólnota Węgla i Stali zaczyna jednoczyć kraje europejskie gospodarczo i politycznie w celu zapewnienia trwałego pokoju. Sześć krajów założycielskich to Belgia, Francja, Niemcy, Włochy, Luksemburg i Holandia” (Unia Europejska, 2020). Wartości kulturowe są niezbędne do budowania pokoju, lub ja stwierdził Jean Monnet: „Gdybym miał to zrobić ponownie, zacząłbym od kultury” (cytat za Jahier, 2016).

1.3.1. Miasto ze śladami dawnych wspólnot wyznaniowych: Białystok, Polska

Białystok przed II wojną światową był miastem wielokulturowym i wielowyznaniowym. Mieszkali tu Żydzi (około 40%), katolicy (30%), wyznawcy prawosławia (15%), protestanci (4%) i inni (Dobroński, 2012). Ich różnorodność zaznaczyła się w krajobrazie miasta obiektami związanymi z religią: świątyniami, obiektami kultowymi i cmentarzami. Żydzi stanowili najliczniejszą część białostockiej społeczności, która posiadała na terenie miasta około 60 synagog (Dobroński, 2012; Dolistowska, 2018). Obecnie struktura wyznaniowa w Białymstoku przedstawia się następująco: katolicy (60%), prawosławni (15%), protestanci (niecały 1%) i inni.

FIG. 1.7. Pomniki przywołujące miejsca społeczności żydowskiej dawnego Białegostoku, Białystok, Polska: a – dawny cmentarz żydowski obecnie skwer przy ul. Bema, b – pomnik Wielkiej Synagogi, c – tablica pamiątkowa z widokiem dawnej Wielkiej Synagogi (źródło: fot. D. Gawryluk)

Społeczność żydowska została prawie doszczętnie zniszczona podczas II wojny światowej. We współczesnym krajobrazie Białegostoku świadectwem dawnej diaspory żydowskiej są wybrane obiekty przystosowane do nowych funkcji (synagoga Piaskower – obecnie Universal Podlaski, Synagoga Beit Szmuel – obecnie nieczynna, Synagoga Cytronów – obecnie Galeria Sleńdzińskich), zagospodarowane tereny zieleni

założone na dawnych cmentarzach żydowskich (Park Centralny, obiekt zrealizowany jako czyn społeczny w latach 60./70. XX wieku na miejscu Starego Cmentarza Żydowskiego; skwer przy ul. Bema, projektu Jerzego Grygorczuka powstały w 1. dekadzie XXI w. na miejscu dawnego cmentarza) (Fig. 1.7a) coraz więcej pomników, znaków i tablic informacyjnych w przestrzeni miasta, m. in. Pomnik Wielkiej Synagogi z placem i modelem budynku, przywracających pamięć o lokalizacji największej synagogi w Białymstoku (autor koncepcji Michał Flikier, projektanci i realizatorzy: Maria Dżugała-Sobocińska, Stanisław Ostaszewski, Dariusz Sobociński, 2008) (Fig. 1.7b, c). Pomnik nie jest łatwy do odnalezienia, struktura urbanistyczna miasta uległa zmianie po II wojnie światowej, a teren dawnej dzielnicy żydowskiej jest prawie niewidoczny w krajobrazie miasta.

Kościół ewangelicko-augsburski miał licznych wyznawców w XVII–XIX wieku. Teraz są oni prawie nieobecni w białostockiej społeczności. W krajobrazie miejskim zaznaczone są tereny dwóch dawnych cmentarzy ewangelickich: 1) przy ul. Wasilkowskiej w formie lapidarium (1994–1996 proj. Jerzy Grygorczuk) ze zbiorem elementów nagrobnych (Fig. 1.8a) oraz 2) na Rynku Siennym w postaci nowej kompozycji rzeźbiarskiej połączonej z zielenią, zrealizowanej według koncepcji rzeźbiarza Jarosława Perszki w 2020 roku. Skrzyżowane linie pomnika i placu są symbolem przecinania się różnych kultur i społeczności Białegostoku (Fig. 1.8c).

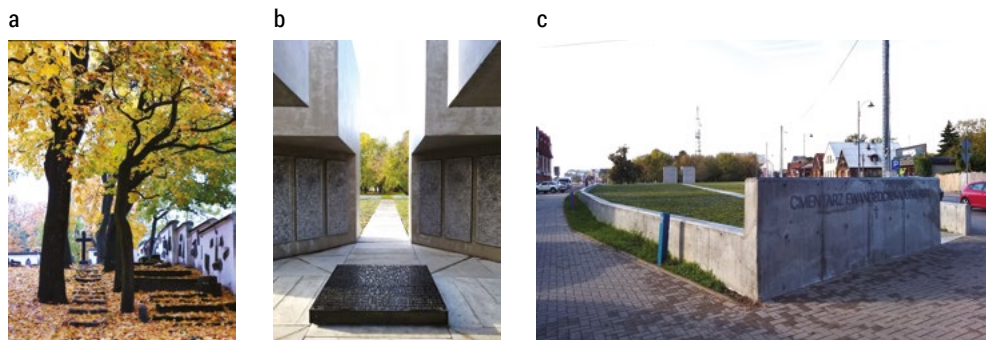

FIG. 1.8. Dawne cmentarze ewangelickie w Białymstoku, Polska: a – Lapidarium przy ul. Wasilkowskiej, b – pomnik na Rynku Siennym c – Sienny Rynek (źródło: a, b, c fot. D. Gawryluk)

Cmentarze wyznaniowe zostały wchłonięte przez miasto i zmieniono ich funkcjonalność. Białostockie projekty opierają się na integracji zieleni i historii w miejscach dawnych cmentarzy żydowskich i ewangelickich.

1.3.2. Historyczne miasto z “międzynarodową duszą”: Madryt, Hiszpania

Starożytna świątynia egipska została przeniesiona z Egiptu do Madrytu, ale niewielu mieszkańców hiszpańskiej stolicy zdaje sobie sprawę z wagi tego „landmarku”.

Budowa zapory w Asuanie na początku lat 60. XX w. miała spowodować zalanie wielu obiektów dziedzictwa kultury Doliny Nubijskiej. UNESCO zapoczątkowało pierwszą międzynarodową współpracę ratowniczą. Hiszpania została nagrodzona przez Egipt za swój wkład w ratowanie świątyni Debot, przeniesionej z Aleksandrii do Madrytu i umieszczonej tam na Górze Księcia Pio.

FIG. 1.9. „Świątynia Debot” w Madrycie, Hiszpania (źródło: M.A. Flórez de la Colina, 2020)

Prace rekonstrukcyjne i restauracyjne w Madrycie wykonali Manuel Herrero Palacios and Martín Almagro Basch (archeolog), ale dopiero w latach 1970–1971. Restytucji muru dokonano przy użyciu piaskowca z Sotomayor. Dwa pylony, zachowane z trzech początkowych, umieszczono na osi kompozycji zatopionego w łagodnym zbocz sztucznego stawu, zintegrowanego z przebudową parku, w którym zlokalizowana została świątynia (Fig. 1.9, 1.10).

FIG. 1. 10. Model „Świątyni Debot” z II w. p.n.e., umieszczony wewnątrz muzeum (źródło: M.A. Flórez de la Colina, 2020)

Ostatnie badania donoszą o postępującym niszczeniu świątyni z powodu problemów środowiskowych, wywołując kontrowersje dotyczące przyszłych działań na rzecz jej lepszej ochrony (Arquitectura de Madrid, 2020).

1.3.3. Miasto, które integruje zielen z historią: Kłajpeda, Litwa

Zieleń miasta i przedmieść Kłajpedy miała znaczenie użytkowe i estetyczne. Silne wiatry morskie i unoszący się piasek wymagają tworzenia barier ochronnych. Aby upiększyć miasto magistrat założył w Kłajpedzie place i skwery, zażądał ich uporządkowania, a także udekorowania cmentarza krzewami i kwiatami. Już w II połowie wieku XVIII, z rozkazu rządu pruskiego, ulice Kłajpedy obsadzono drzewami (Tatoris, 1994). W połowie XIX wieku rozpoczęto obsadzanie deptaku. Promenada ta miała 5 km długości. Na skraju alei znajdowały się parki w stylu angielskim. Z czasem powstały tam ogrody miejskie i skwery. W XIX wieku większe stacje kolejowe musiały mieć skwery, dwa z nich zostały założone blisko dworca w Kłajpedzie. W XX wieku projektowanie parków i skwerów nabrało bardziej sztywnych form – geometrycznych. Zieleń miejską i podmiejską uzupełniono o cmentarz. Oprócz szacunku dla zmarłych przodków, miały one również ważne znaczenie edukacyjne w zakresie estetycznym (Tatoris, 1994). W historii Kłajpedy było wiele cmentarzy, każda społeczność miała własny. W 1820 roku otwarto nowy Cmentarz Miejski, na którym każdy mógł znaleźć miejsce pochówku. Z góry postanowiono posadzić drzewa na cmentarzu (Demereckas, 2014). Starannie utrzymana nekropolia stała się cichym miejscem, które uważano za dumę Kłajpedy. Już na planie z 1840 roku widnieje nowy Cmentarz Miejski, zaprojektowany w stylu klasycystycznym (Fig. 1.11), podzielony na cztery prostokąty jednakowej wielkości. Po wielkim pożarze w 1857 roku wytyczono nową, szeroką ścieżkę do cmentarza (Demereckas, 2014) (Fig. 1.11).

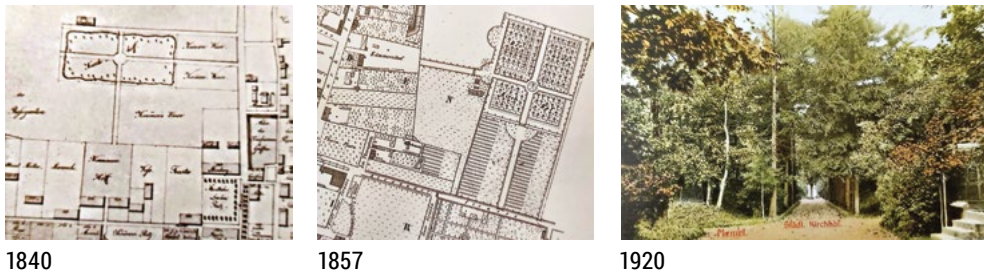

FIG. 1.11. Cmentarz miejski od XIX do XX wieku, Kłajpeda, Litwa (źródło: fot. z Demereckas, 2014)

Cmentarz został przebudowany: w zachodniej części przed nekropolią utworzono półkolisty plac. Cmentarz miejski miał charakter parkowy, więc świetnie nadawał się na spacer (Fig. 11). Na przełomie XIX I XX wieku do tego miejsca zaczęło się zbliżać rozrastające się miasto. W latach 1944–45 Kłajpeda straciła większość swojej populacji, więc cmentarz przestał pełnić funkcje memorialne. Dla nowych właścicieli miasta nekropolia stała się miejscem czerpania zysków. Pod koniec lat 60. XX wieku z cmentarza skradziono metalowe kraty i krzyże, usunięto marmurowe nagrobki, a mieszkańcy zasadzili tam ziemniaki. W 1957 roku postanowiono zamknąć cmentarz

i zamienić go w zielen miejską. Jednak zajęło to trochę czasu. W latach 70. XX w., kiedy zarządowi miasta udało się wskrzesić i zrealizować ideę utworzenia parku na dawnej nekropolii, wybrano dla niego imię M. Mazvydasa (*Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*, 2012). Park ten miał stać się parkiem rzeźb, mieć nie tylko rekreacyjny, ale i wystawienniczy cel, a rzeźby musiały powstać w Kłajpedzie i zostać przekazane miastu. Dziś w Parku Rzeźby w Kłajpedzie wystawionych jest 116 rzeźb o różnej tematyce, stworzonych przez 67 rzeźbiarzy podczas plenerów rzeźbiarskich w Smiltyne (1977–1991) (Fig. 1.12).

FIG. 1.12. Cmentarz miejski od XIX do XX wieku, Kłajpeda, Litwa (źródło: fot. Ž. Gedvilas)

Sympozja – plenery rzeźbiarzy odbywały się latem i były najważniejszą inicjatywą kulturalną tamtych czasów nie tylko w mieście, ale w całym kraju. W 1986 roku Park Rzeźby w Kłajpedzie został uznany za pomnik przyrody o znaczeniu lokalnym. Każda rzeźba w parku opowiada swoją historię, ma określone znaczenie lub myśl. W Parku rzeźby znajdują się również nagrobki z pierwszej połowy XIX–XX wieku, upamiętniające historię Kłajpedy (Fig. 1.12). Dziś teren parku obejmuje i łączy kilka wymiarów (*Skulptūrų parko istorija*, 2017): 1. Historyczne dziedzictwo memorialne upamiętniające sławne osoby pochowane na Cmentarzu Miejskim; 2. Spuściznę artystyczną nowoczesnej rzeźby dekoracyjnej, która jest obecnie dobrze zachowana i utrzymana; 3. Wykorzystanie tego miejsca jako przestrzeni publicznej wydarzeń kulturalnych.

1.4. Wnioski

Wartości kulturowe wybranych trzech europejskich miast (Białegostoku, Madrytu i Kłajpedy) mogą być przykładem tego, co już się robi, ale także możliwości lepszego zrozumienia zarówno naszej przeszłości, jak i teraźniejszości, budowania bardziej zrównoważonej i stabilnej przyszłości, dzielenia się doświadczeniami i przekazywania ich nowym obywatelom Europy.

Bibliografija

1. Arquitectura de Madrid (2020) Templo de Devod. Online article in *Fundación Arquitectura COAM* website. Retrieved from: <http://guia-arquitectura-madrid.coam.org/#inm.F2.1> (Available: 16/10/2020)
2. Butkus, T. S., Safronovas, V., Petrulis, V. (2015) *Klaipėdos urbanistinė raida, 1945–1990*. Vilniaus dailės akademija. [ISBN 978-609-9546-469]
3. Demereckas, K. (2014). *Klaipėdos istoriniai parkai ir želdynai*. Klaipėda. [ISBN 978-609-8094-11-4]
4. Dobroński, A. Cz. ed. (2012) *Historia Białegostoku*, Wydawnictwo Sąsiedzi, Białystok [ISBN: 978-83-934373-0-6]
5. Dolistowska, M. (2018) *W poszukiwaniu Tożsamości miasta. Architektura i urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939*. 2nd ed. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok [ISBN 978-83-7431-530-2]
6. European Union (2020) *The history of the European Union*. Online article in European Union website. Retrieved from: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en (Available: 16/10/2020)
7. Gawryluk, D. (2011) Contemporary building technologies used to reconstruction and modernisation of historical places and architectural monuments in Białystok. Technical Transaction. Architecture. Czasopismo Techniczne. Architektura, R. 108, Z. 11, 2-A1, 57–64 [online: <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/32239>]
8. Giddings, B., Charlton, J., Horne, M. (2011), Public squares in European city centres, *Urban Design International*, 16 (3), 202–212. ISSN 1357-5317. And, cited by them: French, J.S. (1983) *Urban Space – A Brief History of the City Square*, 2nd ed. Iowa: Kendall Hunt Publishing
9. Jahier, L. (2016) “Foreword”. Citation of Jean Monnet. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P. iii [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] (Available: 16/10/2020)
10. *Klaipėdos architektūra*. (2020). Retrieved from: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Klaipedos-architektura-125278>
11. *Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*. (2012). Klaipėda. [ISBN 978-609-404-134-1]
12. Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. The MIT Press. [ISBN 0-262-62001-4]
13. Merriam-Webster (2020), *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.merriam-webster.com/cityscape. Collins English Dictionary (2020) *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.collinsdictionary.com/cityscape. (Available: 16/10/2020)
14. Rosmalia, D. Martokusumo, W. (2012) The Notion on Urban Cultural Landscape from the Perspective of Landscape Architecture Case Study: Cirebon City, West Java, *Arte – Polis 4 International Conference – Creative Connectivity and the Making of Place*. 719–728
15. *Skulptūrų parko istorija*. (2017). Article from History Museum of Lithuania Minor, Klaipėda, Lithuania website. Retrieved from: <https://www.mlimuziejus.lt/lt/skulpturu-parkas/klaipedos-m-skulpturu-parko-istorija/skulpturu-parko-istorija/>

16. Tatoris, J. (1994). *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius. [ISBN 5-420-00510-7]
17. UNESCO (2011) *UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape. And Second Consultation on the 2011 Recommendation on Historic Urban Landscape Implementation by Member States, 2019*. Retrieved from: <https://whc.unesco.org/en/hul/> (Available: 16/10/2020)
18. United Nations (2014) *World Urbanization Prospects (Revisions)* Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <http://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.2 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] [Accessed: 16.10.2020]
19. Valiente López, M., Izquierdo Gracia, P.C., Florez de la Colina, M.A., García López de la Osa, G., González Rodrigo, S., Martínez Pérez, I., Llaurodo Pérez, N. (2017) The enchantment of pencil drawing in Madrid: gamebased learning and architectural sketches of “Plaza Mayor” square, *ICERI 2017 Proceedings*, 2017, 355–362 [doi: 10.21125/iceri.2017.0149]
20. Voices of Culture (2016), Promoting Intercultural Dialogue and Bringing Communities Together Through Culture in Shared Public Spaces. Brainstorming report (to be published). *European Union, European Economic and Social Committee (2016), Culture, Cities and Identity in Europe*, 8 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4]
21. WEB-1: Website <https://polska-org.pl> [Online] Old photo by H. Poddebski: *Market Square 1915–1920, Bialystok, Poland*. (1915–20), Retrieved from: <https://polska-org.pl/8100356.foto.html?idEntity=7143859> [Accessed: 10.10.2020]
22. WEB-2: Website <https://www.portalsamorzadowy.pl> [Online] Fig. 1 c) Photo: *Kościuszko Square, eastern part, the 2nd decade of the 21st c*. Retrieved from: <https://www.portalsamorzadowy.pl/serwis/top-inwestycje-polski-wschodniej/nominacje/61851.html> [Accessed: 10.10.2020]
23. WEB-3: Website Memoria de Madrid <http://www.memoriademadrid.es> [Online] Oil paintings: Fig. 2 a) De la CORTE, J. (ca. 1623) *Fiesta real en la Plaza Mayor* (Oil painting). Inv. 3422. Casa de la panadería, Plaza Mayor. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=9990&num_id=10&num_total=210. Fig. 2 b) Unknown author (1634) *Perspectiva de la Plaza Mayor, con la comitiva de Felipe III camino de la calle Mayor* (Oil Painting) “Segobiana / El Alcazar”. Inv. 3152. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10006&num_id=108&num_total=210. [Accessed: 16.10.2020] Fig. 2 c) Unknown author (between 1675 & 1680), *Vista de la plaza Mayor en fiesta de toros* (Oil Painting). Inv. 4004. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=140406&num_id=33&num_total=210 [Accessed: 16.10.2020] Fig. 3 a) Unknown author (1916–1923). Museo Historia: Inv. 1991/1/590. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10403&num_id=15&num_total=568. [Accessed: 16.10.2020] Fig. 3 b) Lacoste, J. (1906–1914). *Museo Historia*: Inv. 31234 Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10581&num_id=105&num_total=213. [Accessed: 16.10.2020]

24. WEB-4: Website www.delcampe.net [Online] Ancient photo of “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain” (Old postcard). [Accessed: 16.10.2020]
25. WEB-5: Website <http://adm.klavb.lt/de/adm/> [Online] *Fig. 5 a, b – Theatre square history, Klaipeda County Public Ieva Simonaityte Library (AdM archive)* [Accessed: 28.09.2020]
26. WEB-6: Website <http://www.krastogidas.lt/objektai/5-paminklas-simonui-dachui-skulptura-taravos-anike> [Online] *Fig. 6 a, b – Tarava Anike* [Accessed: 09.10.2020]
27. Wicher, S. (2009) *Życ architektura. Życie i twórczość Stanisława Bukowskiego*. Białostockie Zakłady Graficzne S.A., Białystok [ISBN 978-83-89231-10-9]

1. MIESTOVAIZDŽIO KULTŪROS VERTYBĖS

*MA Flórez de la Colina (UPM), D. Gawryluk (BET), J. Kučinskienė (KVK),
PC Izquierdo Gracia (UPM), G. Ivavičiūtė (KVK)*

1.1. ĮVADAS

1.1.1. Miestovaizdis ir kultūros vertybės

Kokios yra šiuolaikinių miestų vertybės? Ir, ar kurios nors iš jų turi istorinę vertę? Sudėtingi, tačiau aktualūs klausimai, atsižvelgiant į tai, kad dauguma pasaulio gyventojų gyvena miestuose, ir matoma tendencija, kad faktinis jų procentas didės (United Nations, 2014). Miesto tipo gyvenviečių patrauklumas yra žmogaus kultūros pagrindas. Modernumas tik padidino jų patrauklumą, todėl trūksta pusiausvyros tarp mažų kaimiškų miestų ir megapolių. Norėdami suformuoti naują tvarų požiūrį, turime žinoti, kas yra tos miesto vertybės, ir geriau suprasti savo aplinką.

Daugumoje žodynų (Merriam-Webster, Collins English Dictionary, 2020) teigiama, kad miestovaizdis gali būti:

1. Miestovaizdis, kaip peizažas.
2. Meninis miestovaizdis, urbanistinis kraštovaizdis (spaudiniai, tapyba, fotografija).
3. Miesto aplinka, pastatų formos ir įsiterpusios erdvės.

Miesto kultūrinis kraštovaizdis susiformavo dėl žmogaus įsikišimo į jo peizažą, kuris yra specifinis ir unikalus miestiskajam kraštovaizdžiui. Ši forma sukuria miesto vaizdą, kuris gali būti naudojamas, kaip jo identitetas. Miesto kultūrinis kraštovaizdis yra regiono fizinių ir kultūrinių sąlygų, atsirandančių dėl politinės, ekonominės ir socialinės įtakos, kylančios iš praeities ir besitęsiančios dabartyje bei ateityje, atspindys. Galima sakyti, kad miesto morfologiją formuoja urbanistinis kultūrinis kraštovaizdis (Rosmalia, Martokusumo, 2012).

Norėtume atskleisti vertybes, kurios, kaip simbolinė forma, vaizduojamos materialiose Europos miestų erdvėse, taikant panašią metodiką, kurią Kevin Lynch (1960) naudojo tyrinėdamas tris Amerikos miestus.

Kevin Lynch nustatė, kad miestovaizdžiai buvo susieti su: „orientyrais“ – pastatais ar viešomis atviromis erdvėmis šalia jų, daugumos piliečių atskaitos taškais ir atsiminimais; „mazgais“ tarp vietovių ar rajonų; „rajonais“ – vidutiniais ar dideliais miesto plotais, turinčiais bendrų bruožų; „briaunomis“, pavyzdžiui, miesto sienomis ar pakrantėmis; „takais“ – gatvėmis, geležinkeliais, kanalais ar kitomis erdvėmis, kuriomis žmonės vaikšto ar keliauja (Lynch, 1960). Pridėsime keletą kitų pagrindinių elementų, kuriuos XXI amžiuje įkūrė UNESCO, kaip „Istorinio urbanistinio kraštovaizdžio (IUK)“ koncepcijos dalį (UNESCO, 2011).

Mes stengsimės pateikti požiūrį į šias vertybes, susiedami mūsų tyrimus su trimis Europos miestais, kurių dydis ir vieta yra skirtingi: Balstogė (Lenkija), Madridas (Ispanija) ir Klaipėda (Lietuva).

1.1.2. Miesto pastatai, viešosios erdvės ir meninis vaizdavimas, kaip būdas perteikti jų vertybes

XX a. Europos miestuose viešoji erdvė užėmė labai svarbų vaidmenį tiek miesto planavime, tiek kultūroje. Per pastaruosius du XXI amžiaus dešimtmečius dramatiškos problemos – teroristiniai išpuoliai, ligos, tokios kaip Covid-19 – pakeitė mūsų požiūrį į atviras erdves, kurios buvo miesto gyvenimo esmė, ir verčia mus susimąstyti apie viešųjų erdvių projektavimą. Kadangi „viešajai erdvei gresia pavojus“ (Voices of Culture, 2016), turime piliečiams įvardinti jos vertybes.

Daugelyje tyrimų nustatyta, kad kultūros vertybės yra susijusios su tapatybe. Mąstant apie istorinį Europos miesto vaizdą, dauguma iš mūsų prisimena kokį nors statinį, pavyzdžiui, Eifelio bokštą Paryžiuje ar Big Ben – Londone, o taip pat ir miestovaizdį iš apžvalgos aikštelės. Nuo XVII a. daugelis tapytojų vaizdavo miestovaizdžius – pavyzdžiui, panoraminiai miesto vaizdai sukurti Jan Vermeer (1660–1661). Europoje peizažiniai paveikslai išpopuliarėjo XVIII–XIX amžiuose, miestų vaizdų kolekcijos buvo saugomos rūmuose. Impresionistai išpopuliarino miesto kraštovaizdį tapyboje. XX–XXI a. fotografija ir vaizduojamoji tapyba domėjosi miesto aplinka. Šiuos meninius miestų atvaizdavimus galime panaudoti, kaip įrankį istorijos, vertybių ir tapatumo supratimui.

1.1.3. Lenkijos, Ispanijos ir Lietuvos pavyzdžiai

Šio skyriaus tikslas – parodyti kultūros vertybių svarbą per pastaruosius 300 metų formuojant Europos miestus, ir kodėl viešosios erdvės turėtų būti pritaikytos ir suprojektuotos taip, kad perteiktų naujas vertybes, tokias kaip tvarumas, gebėjimas prisitaikyti prie naujų technologijų pokyčių, taip pat istorinis tęstinumas, pliuralizmas ir įvairovė, tapatumas ir vietos prasmė. Sprendimų priėmėjams šių vertybių suvokimas gali padėti geriau nustatyti prioritetus ir parengti skaidresnį sprendimų priėmimo procesą.

1.2. Kultūros vertybės ir viešosios miesto erdvės

Mąstyti apie istorinių miesto modelių naujus materialius sluoksnius yra labai svarbu. Šie sluoksniai yra susiję su gyventojų prisiminimais ir kartais jungiasi su jų gyvenimo įvykiais. Pavyzdžiui, **viešosios aikštės yra „orientyrai“**, atspindintys kasdienio gyvenimo vaizdą, kuriuose vyksta prekyba, ir tai yra viena iš labiausiai paplitusių paskirčių Europoje. Kaip paaiškino Bob Giddings, James Charlton and Margaret Horne (2011):

„Iš visų miesto erdvių tipų aikštės yra labiausiai reprezentuojančios visuomeninės vertybės, pavyzdžiui, agora, forumas, vienuolynas, mečetė, kiemas. Įtrauktos tradicinės vertybės:

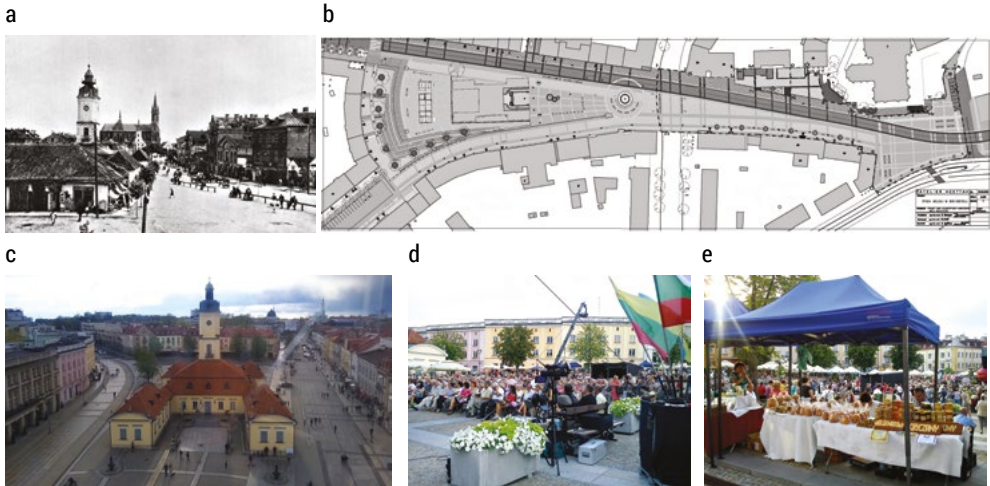
- prekyba: pirkimas ir pardavimas, depozitoriumas ir gamyba;
- informacija: naujienų sklaida – socialinės veiklos vieta;
- poilsis: žaidimai, mokymas, pietūs ir pokalbiai;
- apsauga: policija, mokymai ir pratybos, susirinkimas pavojaus metu;
- pamaldumas: šventas įkvėpimas ir malda, atvira erdvė pamaldoms priešais bažnyčią (French, 1983)“ (Giddings, Charlton, Horne, 2011)

Mes išanaluosime ir paaiškinsime kiekviename iš trijų mūsų tyrime dalyvaujančių Europos miestų pasirinktos viešosios aikštės naudojimą ir vertes bei kaip pasikeitė minėtos viešosios erdvės. Senosios nuotraukos ir paveikslai parodo, kaip jos buvo naudojamos, esami / neegzistuojantys objektai jose, įskaitant želdinius, paminklus ar statulas, pasikeitusias dangas ir pastatų fasadus...

1.2.1. Miesto aikštė Balstogėje, Lenkijoje: Kosciuškos aikštė – „Rynek Kościuszki“

Svarbiausia Balstogės centro aikštė – Kosciuškos aikštė (Rynek Kościuszki). Tai buvo pagrindinė gyvenamoji, privati miesto erdvė, nuo XVIII amžiaus sujungta su barokiniais Branicki rūmais ir sodo rezidencija (Dobroński, 2012). Turgaus aikštė atliko ne tik tradicinę prekybos, bet ir reprezentacinę funkciją su turtinga simboliais programa. Kasdienį turgaus gyvenimą supo gražiai sukomponuotas miesto ir architektūros vaizdas. Virš Balstogės iškilo dominuojantis rotušės bokštas (Dolistowska, 2018) (1.1a pav.). Antrojo pasaulinio karo metais sovietai nugriovė bokštą, norėdami vietoje jo pastatyti Stalino paminklą. Per Antrąjį pasaulinį karą beveik 90 procentų Balstogės centro buvo sunaikinta. Po karo, panašiai kaip ir Varšuvos senamiestyje, rotušė ir kai kurie istoriniai pastatai aplink turgaus aikštę bei Branicki rūmai buvo atstatyti arba iš esmės rekonstruoti (Wicher, 2009). Šia veikla buvo siekiama atkurti vietos identitetą ir socialinės tapatybės jausmą.

1.1. PAV. Kosciuškos aikštė Balstogėje, Lenkijoje a – turgaus aikštė 1915-1920 (Šaltinis: WEB-1), b – XX-ojo amžiaus 1-ojo dešimtmečio projektas. (Šaltinis: D. Gawryluk, 2011), c – Kosciuškos aikštė, rytinė dalis, XXI a. II dešimtmetis (šaltinis: WEB-2), d,e – renginiai Kosciuškos aikštėje (Šaltinis: D. Gawryluk nuotraukos)

XX a. septintame dešimtmetyje Kosciuškos aikštė buvo apsodinta gėlėmis, krūmais, medžiais. Taip pat čia buvo svarbus viešojo transporto taškas. Per dešimtmečius augalai užaugo ir Kosciuškos aikštės forma bei pastatai tapo užslėpti.

Paskutinį kartą Kosciuškos aikštę atgaivino XXI a. pirmajame dešimtmetyje (Atelier ZETTA projektas) (Gawryluk, 2011) (1.1b pav.). Pokario aikštėje augę dideli medžiai persodinti į kitą miesto dalį bei atkurtas erdvės funkcionalumas (pakeistas eismo organizavimas). Balstogės kultūrinės vertybes sustiprina šiuolaikiniai elementai, pavyzdžiui, vitrinos, iš kurių atsiveria senieji Kosciuškos aikštės vaizdai, aikštės grindinyje esantis piešinys, kuriame pavaizduotas buvęs miesto pastato planas ir Choroski maršruto eiga, jaunojo Ludwik Zamechoff skulptūra (esperanto kalbos autorius) (1.1c pav.). Šiuo metu turgus veikia kaip miesto poilsio erdvė – susitikimo vieta, kurioje vyksta daugybė renginių (kultūrinių, socialinių, valstybinių, tradicinių turgų...) – socialinės veiklos vieta, kur laiką leidžia vis daugiau gyventojų, vieta, kurią specialiai aplanko turistai. Dėl savo kultūros vertybių, Kosciuškos aikštė yra viena pagrindinių Balstogės įžymybių (1.1 d, e pav.).

1.2.2. Miesto aikštė Madride, Ispanijoje: “Plaza Mayor”

Pavadinimo „Plaza Mayor“ vertimas – pagrindinė aikštė ir tai yra „Puerta del Sol“ – vienas iš pagrindinių miesto orientyrų. Joje išliko dauguma prancūzų nustatytų tradicinių funkcijų (French, 1983) (Giddings, Charlton, Horne, 2011), įskaitant prekybą (parduotuvės, pasažai ir net šiandien populiarius laikinasis žiemos turgus), poilsį (restoranai, kavinės, terasos, kultūriniai renginiai po atviru dangumi, mokymai) (Valiente

López, Izquierdo Gracia, Florez de la Colina, García López de la Osa, González Rodrigo, Martínez Pérez, Llauradó Pérez, 2017), informaciją (tiek kaip socialinės veiklos vieta, tiek kaip svarbi savivaldybės informacijos vieta).

Įrengta XVI amžiuje, iš pradžių ji buvo už Madrido miesto ribų. „Plaza Mayor“ erdvė buvo naudojama kaip turgavietė, kurioje Madrido gyventojai galėjo rasti pigesnių produktų nei kaime, nes pastarieji buvo apmokestinami „portazgo“ – pažodžiui – „vartų mokesčiu“ – kurį visi prekybininkai turėjo sumokėti, norėdami prekiauti miesto ribose.

Po to, kai Madridas tapo Ispanijos sostine, įvyko kaimo transformacija, ir dėl to išaugęs gyventojų skaičius motyvavo kaimo valdžią statyti naują sieną, todėl „Plaza Mayor“ ketinta integruoti į kaimo urbanistinę struktūrą; taip pakito suvokimas apie šį „orientyrą“. Nepaisant to, kad tai yra pagrindinis turgavietės centras, kažkas atspindi ypatinguose pastatuose, tokiuose kaip „Casa de la Panadería“ – „Kepyklos namuose“; jis tapo karaliaus ir bažnyčios išskilmingų veiksmų (pavyzdžiui, viešų egzekucijų, kanonizacijos procesų, inkvizicijos „autos de fe“) ir šventinių veiklų (koridos, turnyrai, šventės) vieta (1.2 pav.).

1.2. PAV. „Plaza Mayor“ aikštės alejiniai paveikslai Madride, Ispanijoje. a – maždaug 1623 m, b – 1634 m, c – tarp 1675 ir 1680 m (Šaltinis: WEB-3)

Ten galima rasti daugybę Monarchijos valdžios simbolių (atminimo lentų ir užrašų, herbų, statulų), kurie išliko net ir įvykus dideliems miesto pokyčiams.

Kaip matome 1950-ųjų metų atvirukuose, šios aikštės forma buvo žymiai pakeista želdiniais ar XX a. viešajam transportui nutiestais „keliais“ (1.3 pav). Žmonių judėjimas buvo žiedinis, sekant tramvajaus linijomis, o tai išryškino stačiakampio formos aikštės viduryje esanti statula.

1.3. PAV. Senosios „Plaza Mayor“ aikštės Madride, Ispanijoje nuotraukos (Šaltinis: a, b – WEB-3, c – WEB-4)

Šiandien ji atgavo svarbią ir simbolinę prasmę piliečiams. Tai yra viena iš įdomiausių lankytinų vietų, vis dar svarbi susitikimų orientyrų bei poilsio erdvė ne tik turistams, bet ir sostinės gyventojams, madridiečiams (1.4 pav.).

1.4. PAV. „Plaza Mayor“ aikštė Madride, Ispanijoje (Šaltinis: MA Flórez de la Colina nuotrauka, 2016)

Aikštė yra svarbus savivaldybės informacijos centras, jos terasos ir restoranai siūlo unikalų būdą mėgautis ispaniška virtuve, o erdvė dažnai naudojama koncertams ir kitiems kultūros renginiams ar sporto veiklai. Taip pat tai yra apsipirkimo parduotuvėse, kurias galite rasti po pasažais, vieta. Vis dar egzistuoja sekmadienio pašto ženklų ir monetų turgaus tradicija, o gruodžio mėnesį vyksta garsusis kalėdinis turgus – tradicinė vieta, kur galima nusipirkti papuošalus ir figūrėles prakartėlei.

1.2.3. Miesto aikštė Klaipėdoje, Lietuva

XVII a. *Teatro aikštė* buvo žinoma kaip keliaujančiųjų teatrų pasirodymų vieta, veikė turgus, kuris su kitomis prekyvietėmis sudarė ilgą ir gana plačią turgavietę, čia šurmuliuodavo prekybininkai, vykdavo atrakcionai (Tatoris, 1994). XIX a. I p. Klaipėdoje buvo įrengti pirmieji visuomeniniai skverai ir aikštės. 1819 m., užpylus dalį pilies griovių atsiradusioje netaisyklingos formos aikštėje, buvo atidarytas Naujasis turgus, kurio pakraštyje buvo pastatyta halė, ir dabartinė *Teatro aikštė* atsidūrė tarp dviejų prekyviečių ir pati tapo ilgos turgavietės dalimi (Tatoris, 1994). 1850 m. buvo suplanuotas skveras dabartinės *Teatro aikštės* vietoje, tačiau netrukus ši vieta panaudota prekybai. (1.5 pav.).

Senamiestis ilgą laiką baigdavosi gatve, o pastačius teatrą, prieš jį ir susiformavo aikštė. Užbaigtu miesto erdviu elementu aikštė pasidarė XIX a. II p. (1.5 pav.). XX a. pr. magistratas svarstė, kaip geriau panaudoti *Teatro aikštę*. Dalį jos svarstyta paversti skveru, o kitą dalį palikti laisvą visuomenės susibūrimams. Nutarta aikštės viduryje statyti fontaną ir aplink jį įrengti trikampį skverą, tačiau nors fontanas 1912 m. buvo pastatytas (1.6 pav.), skvero atsisakyta (Tatoris, 1994). Alfredo Kiunės sukurtas

paminklas Klaipėdoje gimusio poeto, Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, poeto Simono Dachso (1605–1659) atminimui su Taravos Anikės skulptūra *Teatro aikštėje* stovėjo iki 1939-ųjų.

1.5. PAV. Teatro aikštė nuo XIX a. iki dabar, Klaipėda, Lietuva (nuotrauka iš Klaipėdos apskrities viešosios levos Simonaitytės bibliotekos (Šaltinis: a, b – WEB-5, c – WEB-6 ir d, e, f – Martyno Vainoriaus nuotraukos)

1.6. PAV. Taravos Anikės skulptūra su fontanu Teatro aikštėje, Klaipėda, Lietuva (Šaltinis: a, b – WEB-6, c – „Klaipėdos architektūra“, 2020)

II pasaulinio karo metu aikštę formavę statiniai gerokai nukentėjo. Buvo sugriauti sandėliai už teatro, prekybos halė, išgriautas kvartalas žemutinėje aikštės dalyje. 1963 m. senamiesčio rekonstrukcijos projekte, kurį paruošė V. Jurkštas, S. Čerškutė ir V. Parčiauskas, buvo siūloma priešais teatrą padidinti erdvę, išgriaunant esamus pastatus žemutinėje dalyje, apželdinti, įrengti aikštėlę automobiliams, prie banko pridurti priestatą, orientuotą pagal aikštės perimetrą ir pan. Šių pertvarkymų dėka pakito aikštės planinis ir funkcinis pobūdis. Nors teatras kompoziciniu bei funkciniu požiūriu buvo svarbiausias pastatas, bet aikštės naujasis išplanavimas to jau nereprezentavo (Butkus ir kt., 2015). Vienintelis takas, diagonaliai kertantis aikštę, tarsi pabrėžia, kad svarbiausia jos paskirtis yra praleisti tranzitinį pėsčiųjų eismą gatve į prielauką.

Apželdinus aikštę, prisodinus joje krūmų ir medžių, ji tapo skveru. Pokariu ilgą laiką funkcionavusi kaip skveras *Teatro aikštė* savo pavidalą įgavo tik pačioje 9-ojo dešimtmčio pabaigoje. Uždarius ją nuo judrios Sukilėlių g. (dabar Pilies) teatro priestatu ir atstačius Taravos Anikės skulptūrą su fontanu, ji tapo nauju emociniu miesto traucos tašku (1.6 pav.).

1.3. Istorinių kultūros vertybių ir šiuolaikinių miesto reikalavimų integravimas

Skirtingais mūsų istorijos laikotarpiais karai sugriovė daugelį Europos miestų. Siekiant išvengti šios griaunamos grėsmės žmonėms, po Antrojo pasaulinio karo buvo sukurta Europos bendrija: „Nuo 1950 m. Europos anglių ir plieno bendrija pradėjo ekonomiškai ir politiškai vienyti Europos šalis, siekdama užtikrinti ilgalaikę taiką. Šešios steigėjos yra Belgija, Prancūzija, Vokietija, Italija, Liuksemburgas ir Nyderlandai“ (Europos Sąjunga, 2020 m.). Kultūros vertybės yra būtinos kuriant taiką arba, kaip teigė Jeanas Monnet: „Jei man tektų tai padaryti dar kartą, pradėčiau nuo kultūros“ (cituojuama Jahier, 2016).

1.3.1. Miestas su buvusių religinių bendruomenių požymiais: Balstogė, Lenkija

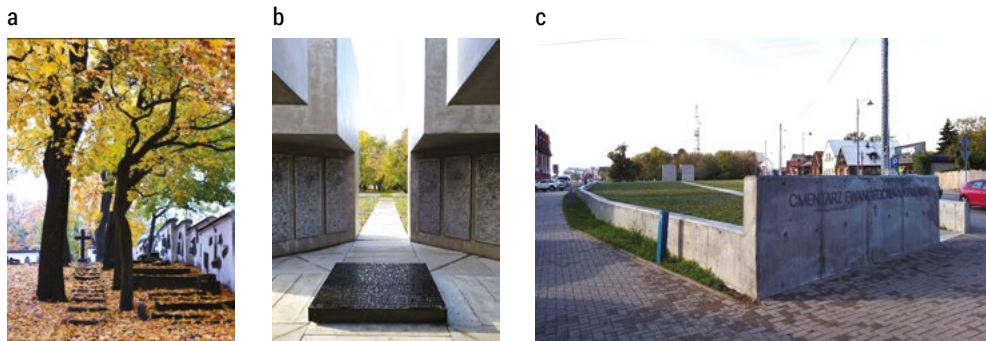
Balstogė prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo daugiakultūris ir religingas miestas. Čia gyveno žydai (apie 40 proc.), katalikai (30 proc.), stačiatikiai krikščionys (15 proc.), protestantai (4 proc.) ir kiti (Dobroński, 2012 m.). Jų įvairovė miesto kraštovaizdyje buvo pažymėta objektais, susijusiais su religija: šventyklomis ir kapinėmis. Žydai buvo gausiausia Balstogės visuomenės dalis, turėjusi apie 60 sinagogų mieste (Dobroński, 2012; Dolistowska, 2018). Šiandien konfesijos struktūra Balstogėje yra tokia: katalikai (60 proc.), stačiatikiai krikščionys (15 proc.), protestantų bažnyčios (mažiau nei 1 proc.) ir kiti.

1.7. PAV. Didžiosios sinagogos paminklas Balstogėje, Lenkijoje: a – buvusi kapinių aikštė Bema gatvėje, b – Didžiosios sinagogos paminklas, c – atminties lenta su vaizdu į buvusią Didžiąją sinagogą (Šaltinis: D. Gawryluk nuotraukos)

Žydų bendruomenė per Antrąją pasaulinį karą buvo beveik visiškai sunaikinta. Šiuolaikiniame Balstogės kraštovaizdyje buvusios žydų diasporos įrodymai yra objektai, pritaikyti naujoms funkcijoms (sinagoga „Piaskower“ – dabar „Universal Podlaski“, sinagoga „Beit Szmuel“ – dabar nenaudojama, sinagoga „Cytrons-Slendzinski“ – dabar galerija), sutvarkytos žaliosios zonos buvusių žydų kapinių vietoje (centrinis parkas realizuotas kaip bendruomenės vieta XX a. 6–7 dešimtmetyje, Senųjų žydų kapinėse; aikštė prie Bema gatvės, suprojektuota Jerzy Grygorczuk XXI a. I dešimtmetyje, buvusių kapinių vietoje) (1.7a pav.), vis daugiau paminklų, iškabų ir informacinių lentų miesto erdvėje, pvz., Didžiosios sinagogos paminklas su aikšte ir pastato modelis, žymintis didžiausios Balstogės sinagogos vietą (koncepcijos autorius Michał Flikier, dizaino ir realizacijos menininkai: Maria Džugała-Sobocińska, Stanisław Ostaszewski, Dariusz Sobociński, 2008) (1.7b, c pav.). Paminklą nėra lengva rasti, miesto struktūra buvo pakeista po Antrojo pasaulinio karo, o buvusio žydų rajono miestovaizdyje beveik nebeliko.

XVII amžiuje buvo daug evangelikų-Augsburgo bažnyčios sekėjų. Dabar Balstogės bendruomenėje jų beveik nėra. Miestovaizdyje matomos dviejų buvusių evangelikų kapinių teritorijos: 1) lapidariumo pavidalu (1994–1996 suprojektuotas Jerzy Grygorczuk) su antkapių kolekcija šalia Wasilkowska gatvės (1.8a pav.) ir 2) naujos skulptūros ir žalumos kompozicija Sienny aikštėje (Rynek Sienny) realizuota pagal skulptoriaus Jarosława Perszko koncepciją 2020 m. (1.8b pav.). Susikertančios paminklo ir aikštės linijos yra įvairių Balstogės kultūrų ir bendruomenių sankirtos simbolis (1.8c pav.).

1.8. PAV. Buvusios evangelikų kapinės Balstogėje, Lenkijoje: a – Lapidariumas Wasilkowska gatvėje b – paminklas Sienny aikštėje (Šaltinis: a, b nuotraukos: D. Gawryluk), c – Sienny aikštė, Sienny Rynek (Šaltinis: WEB-7)

Miestas įtraukė religines kapines ir jų funkcionalumas pakito. Balstogės projektai grindžiami želdynų ir istorijos integravimu buvusių žydų ir evangelikų kapinių vietose.

1.3.2. Istorinis „tarptautinės dvasios“ miestas: Madridas, Ispanija

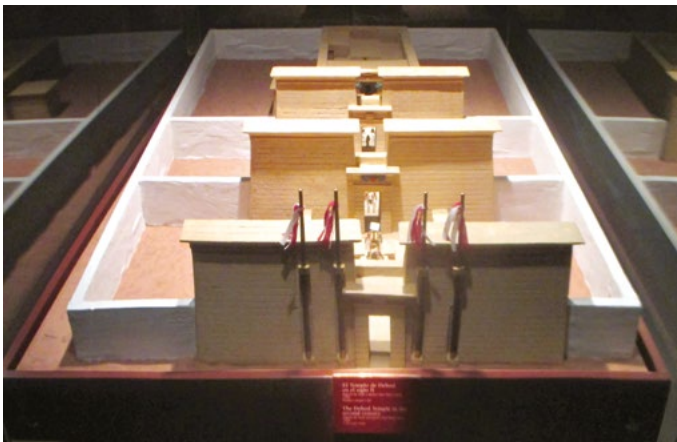
Istorinė Egipto šventykla buvo perkelta iš Egipto į Madridą, tačiau nedaugelis jos gyventojų žino šio „orientyro“ svarbą.

Assuán užtvankos statyba 1960-ųjų pradžioje grėsė daugelio Nubijos slėnio paveldo objektų užtvindymu. Pirmąjį tarptautinį gelbėjimo bendradarbiavimą pradėjo UNESCO. Ispanija buvo Egipto apdovanota už indėlių gelbstint Debodo šventyklą, kuri perkelta iš Aleksandrijos į Madridą ir įrengta Princo Pio kalne.

1.9. PAV. „Templo de Debod“ Madride, Ispanijoje (Šaltinis: MA Flórez de la Colina, 2020)

Rekonstrukcijos ir restauravimo darbus Madride atliko Manuelis Herrero Palaciosas ir Martínas Almagro Baschas (archeologas), tačiau tik 1970–1971 m. Atstatymai atlikti su „Sotomayor“ smiltainio pelenų mūru ir du iš trijų pradinių stulpų likę buvo sumontuoti ašine kryptimi, pereinant į švelnų šlaitą, dirbtinio tvenkinio viduje, integruotame į pertvarkytą parką. (1.9, 1.10 pav.).

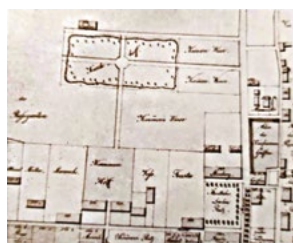
1.10. PAV. „Templo de Debod“ modelis, kaip atrodė II a., esantis muziejaus viduje (Šaltinis: MA Flórez de la Colina, 2020)

Naujausi tyrimai skelbia apie laipsnišką šventyklos nykimą dėl aplinkos problemų, sukeldami ginčus dėl būsimų veiksnių siekiant geresnio išsaugojimo (Arquitectura de Madrid, 2020).

1.3.3. Miestas, apjungiantis žalias erdves ir istoriją: Klaipėda, Lietuva

Klaipėdos miesto ir užmiesčio želdynai turėjo utilitarinę ir estetinę reikšmę. Stiprūs jūriniai vėjai ir pustomas smėlis vertė kurti apsaugines užtūras. Norėdamas, kad miestas gražėtų, magistratas įrenginėjo mieste aikštes, skverus, reikalavo juos tvarkyti, krūmais ir gėlėmis papuošti kapines. Jau XVIII a. II p. Prūsijos vyriausybės įsakymu Klaipėdos gatvės pradėtos apsodinti medžiais (Tatoris, 1994). XIX a. vid. pradėta sodinti pasivaikščiojimo alėja. Ši promenada buvo 5 km ilgio. Šios alėjos pakraščiuose įrengti angliško stiliaus parkai. Laikui bėgant įrengiami miesto sodai, skverai. XIX a. didesnės geležinkelio stotys privalėjo turėti skverus, prie Klaipėdos stoties tokie buvo įrengti net du. XX a. parkų, skverų planavimas tampa griežtesnių formų – geometrinis. Miesto ir priemiesčių želdinius papildė ir kapinės. Be pagarbos mirusiems protėviams jos turėjo ir svarbią estetinę auklėjamąją reikšmę (Tatoris, 1994). Per Klaipėdos miesto istoriją kapinių buvo daug, kiekviena bendruomenė turėjo savo kapines. 1820 m. buvo atidarytos naujos Miesto kapinės, kuriose rastų sau vietą visi. Iš anksto buvo nuspręsta kapines apsodinti medžiais (Demereckas, 2014). Kruopščiai prižiūrimos kapinės tapo ramia vieta, kuri buvo laikoma Klaipėdos pasididžiavimu. 1840 m. plane jau matomos klasicistiniu stiliumi suprojektuotos naujos Miesto kapinės (1.11 pav.), kurias takai dalijo į keturis vienodo dydžio stačiakampius. Po didžiojo gaisro 1857 m. įrengtas naujas platus takas į kapines (Demereckas, 2014) (1.11 pav.).

1840

1857

1920

1.11. PAV. Miesto kapinės XIX–XX a., Klaipėda, Lietuva (Šaltinis: nuotraukos iš Demereckas, 2014)

Kapinės perplanuotos: suformuota pusračio formos aikštė vakarinėje dalyje prieš kapines. Miesto kapinės buvo parko stiliaus, tad labai tiko pasivaikščiojimams (11 pav.). XIX–XX a. sandūroje prie šių kapinių ėmė artėti besiplečiantis miestas. 1944–45 m. Klaipėda neteko absoliučios daugumos gyventojų, tad šios kapinės nebeatliko memorialinės funkcijos. Naujiesiems miesto šeiminkams kapinės tapo vieta, iš kurios galima pasipelnėti. Šešto dešimtmečio pabaigoje kapinėse metalinės grotelės ir kryžiai

buvo išvogti, marmuriniai antkapiai nuimti, gyventojai sodino bulves. 1957 m. buvo nutarta uždaryti kapines ir paversti jas miesto želdynu. Bet tai užtruko. Aštuntame dešimtmetyje, miesto vadovybei sugebėjus atgaivinti ir įgyvendinti parko kūrimo buvusiose kapinėse idėją, šiam parkui buvo parinktas M. Mažvydo vardas (*Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*, 2012). Šis parkas turėjo tapti skulptūrų parku, turėti ne tik rekreacinę, bet ir ekspozicinę paskirtį, o skulptūros turėjo būti kuriamos Klaipėdoje ir dovanojamos miestui. Šiandien Klaipėdos skulptūrų parke eksponuojama 116 įvairios tematikos skulptūrų, kurias skulptorių simpoziumų Smiltnėje metu (1977–1991 m.) kūrė 67 skulptoriai. (1.12 pav.).

1.12. PAV. Miesto kapinės XIX–XX a., Klaipėda, Lietuva (Šaltinis: Žygimanto Gedvilo nuotr.)

Skulptorių simpoziumai vykdavo vasarą ir buvo reikšmingiausia to meto kultūrinė iniciatyva ne tik mieste, bet ir visoje šalyje. 1986 m. Klaipėdos skulptūrų parkas buvo paskelbtas vietinės reikšmės gamtos paminklu. Kiekviena parke esanti skulptūra pasakoja savo istoriją, turi tam tikrą reikšmę, prasmę ar mintį. Skulptūrų parke galima aptikti ir XIX–XX a. pirmos pusės Klaipėdos miesto istoriją menančių antkapinių paminklų (12 pav.). Šiandien Skulptūrų parko teritorija apima ir vienija kelias dimensijas (*Skulptūrų parko istorija*, 2017): 1. istorinį memorialinį palikimą, įamžinant Miesto kapinėse palaidotų įžymių žmonių atminimą; 2. meninį modernios dekoratyviosios skulptūros palikimą, kuris šiuo metu yra gerai išsilaikęs ir prižiūrimas; 3. šios vietos kaip viešos erdvės panaudojimą kultūriniam vyksmui.

1.4. Išvados

Šių trijų Europos miestų kultūrinės vertybės gali būti pavyzdžiu to, kas jau yra padaryta, ir kaip galimybė, geriau suprasti mūsų praeitį ir dabartį, kurti darnesnę ir atsquaresnę ateitį, dalytis ir pranešti apie tai naujiems Europos piliečiams.

Literatūros šaltiniai

1. Arquitectura de Madrid (2020) *Templo de Devod*. Online article in *Fundación Arquitectura COAM* website. Retrieved from: <http://guia-arquitectura-madrid.coam.org/#inm.F2.1> (Available: 16/10/2020)
2. Butkus, T. S., Safronovas, V., Petrusis, V. (2015) *Klaipėdos urbanistinė raida, 1945–1990*. Vilniaus dailės akademija. [ISBN 978-609-9546-469]
3. Demereckas, K. (2014). *Klaipėdos istoriniai parkai ir želdynai*. Klaipėda. [ISBN 978-609-8094-11-4]
4. Dobroński, A. Cz. ed. (2012) *Historia Białegostoku*, Wydawnictwo Sąsiedzi, Białystok [ISBN: 978-83-934373-0-6]
5. Dolistowska, M. (2018) *Wposzukiwaniu Tożsamości miasta. Architektura I urbanistyka Białegostoku w latach 1795–1939*. 2nd ed. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok [ISBN 978-83-7431-530-2]
6. European Union (2020) *The history of the European Union*. Online article in European Union website. Retrieved from: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en (Available: 16/10/2020)
7. Gawryluk, D. (2011) *Contemporary building technologies used to reconstruction and modernisation of historical places and architectural monuments in Białystok*. Technical Transaction. Architecture. Czasopismo Techniczne. Architektura, R. 108, Z. 11, 2-A1, pp. 57–64 [online: <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/32239>]
8. Giddings, B., Charlton, J., Horne, M. (2011), *Public squares in European city centres* [In:] *Urban Design International*, 16 (3). pp. 202–212. ISSN 1357-5317. And, cited by them: French, J.S. (1983) *Urban Space – A Brief History of the City Square*, 2nd ed. Iowa: Kendall Hunt Publishing.
9. Jahier, L. (2016) “Foreword”. Citation of Jean Monnet. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P. iii [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] (Available: 16/10/2020)
10. *Klaipėdos architektūra*. (2020). Retrieved from: <https://www.vle.lt/Straipsnis/Klaipedos-architektura-125278>
11. *Klaipėdos skulptūrų parkas ir jo tapatumų iššūkiai*. (2012). Klaipėda. [ISBN 978-609-404-134-1]
12. Lynch, K. (1960) *The Image of the City*. The MIT Press. [ISBN 0-262-62001-4].
13. Merriam-Webster (2020), *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.merriam-webster.com/cityscape. Collins English Dictionary (2020) *Cityscape definition*. [Online dictionary]. Retrieved from: www.collinsdictionary.com/cityscape. (Available: 16/10/2020)
14. Rosmalia, D. Martokusumo, W. (2012) *The Notion on Urban Cultural Landscape from the Perspective of Landscape Architecture Case Study: Cirebon City, West Java* [In:] *Arte – Polis 4 International Conference – Creative Connectivity and the Making of Place*. – p. 719–728.
15. *Skulptūrų parko istorija*. (2017). Article from History Museum of Lithuania Minor, Klaipėda, Lithuania website. Retrieved from: <https://www.mlimuziejus.lt/lt/skulpturu-parkas/klaipedos-m-skulpturu-parko-istorija/skulpturu-parko-istorija/>

16. Tatoris, J. (1994). *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius. [ISBN 5-420-00510-7]
17. UNESCO (2011) *UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape. And Second Consultation on the 2011 Recommendation on Historic Urban Landscape Implementation by Member States, 2019*. Retrieved from: <https://whc.unesco.org/en/hul/> (Available: 16/10/2020)
18. United Nations (2014) *World Urbanization Prospects (Revisions)* Department of Economic and Social Affairs. Retrieved from: <http://esa.un.org/unpd/wup/Publications/Files/WUP2014-Highlights.pdf>. In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.2 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4] [Accessed: 16.10.2020]
19. Valiente López, M., Izquierdo Gracia, P.C., Florez de la Colina, M.A., García López de la Osa, G., González Rodrigo, S., Martínez Pérez, I., Llaurodo Pérez, N. (2017) *The enchantment of pencil drawing in Madrid: gamebased learning and architectural sketches of “Plaza Mayor” square*. [In:] ICERI 2017 Proceedings, 2017, pp. 355–362. [doi: 10.21125/iceri.2017.0149]
20. Voices of Culture (2016), *Promoting Intercultural Dialogue and Bringing Communities Together Through Culture in Shared Public Spaces*. Brainstorming report (to be published). In: European Union, European Economic and Social Committee (2016), *Culture, Cities and Identity in Europe*. P.8 [Online Study carried out by Culture Action Europe and Agenda 21 for Culture – UCLG]. Retrieved from: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-01-16-463-en-n.pdf>. [Online: ISBN 978-92-830-3199-4]
21. WEB-1: Website <https://polska-org.pl> [Online] Old photo by H. Poddebski: *Market Square 1915–1920, Białystok, Poland*. (1915–20), Retrieved from: <https://polska-org.pl/8100356,foto.html?idEntity=7143859> [Accessed: 10.10.2020]
22. WEB-2: Website <https://www.portalsamorzadowy.pl> [Online] Fig. 1 c) Photo: *Kościuszko Square, eastern part, the 2nd decade of the 21st c.* Retrieved from: <https://www.portalsamorzadowy.pl/serwis/top-inwestycje-polski-wschodniej/nominacje/61851.html> [Accessed: 10.10.2020]
23. WEB-3: Website Memoria de Madrid <http://www.memoriademadrid.es> [Online] Oil paintings: Fig. 2 a) De la CORTE, J. (ca. 1623) *Fiesta real en la Plaza Mayor* (Oil painting). Inv. 3422. Casa de la panadería, Plaza Mayor. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=9990&num_id=10&num_total=210. Fig. 2 b) Unknown author (1634) *Perspectiva de la Plaza Mayor, con la comitiva de Felipe III camino de la calle Mayor* (Oil Painting) „Segobiana / El Alcazar”. Inv. 3152. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10006&num_id=108&num_total=210. [Accessed: 16.10.2020] Fig 2 c) Unknown author (between 1675 & 1680), *Vista de la plaza Mayor en fiesta de toros* (Oil Painting). Inv. 4004. Casa de la Panadería, Plaza Mayor, Ayuntamiento de Madrid. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=140406&num_id=33&num_total=210 [Accessed: 16.10.2020] Fig. 3 a) Unknown author (1916–1923). Museo Historia: Inv. 1991/1/590. Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10403&num_id=15&num_total=568. [Accessed: 16.10.2020] Fig. 3 b) Lacoste, J. (1906–1914). *Museo Historia*: Inv. 31234 Retrieved from: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=10581&num_id=105&num_total=213. [Accessed: 16.10.2020]

24. WEB-4: Website www.delcampe.net [Online] Ancient photo of “Plaza Mayor” square in Madrid, Spain” (Old postcard). [Accessed: 16.10.2020]
25. WEB-5: Website <http://adm.klavb.lt/de/adm/> [Online] *Fig. 5 a, b – Theatre square history, Klaipeda County Public Ieva Simonaityte Library (AdM archive)* [Accessed: 28.09.2020]
26. WEB-6: Website <http://www.krastogidas.lt/objektai/5-paminklas-simonui-dachui-skulptura-taravos-anike> [Online] *Fig. 6 a, b – Tarava Anike* [Accessed: 09.10.2020]
27. Wicher, S. (2009) *Życie architektury. Życie i twórczość Stanisława Bukowskiego*. Białostockie Zakłady Graficzne S.A., Białystok [ISBN 978-83-89231-10-9]